

PRSTOVÁ ABECEDA PRO TLUMOČNÍKY

Andrea Hudáková, 2006

Fotografie: Gordon Hay

Figuranti na fotografiích: Martin Wiesner, Petr Vysuček

Zpracování fotografií: Gordon Hay, Šimon Sedláček

Odborné konzultace: Petr Vysuček, Radka Nováková, Martin Wiesner

Jazykové korektury:

Redakce: Lucie Šuchová

Obsah

Obsah.....	2
Úvod o projektu.....	3
O autorce	4
Uvedení do problematiky	5
Metodická doporučení.....	6
Prstové abecedy.....	7
Co jsou prstové abecedy.....	7
Zobrazování prstových abeced.....	9
Hledání vhodného média.....	9
Vybraná úskalí zobrazování	10
Historický vývoj prstových abeced ve světě	16
České prstové abecedy	30
Jednoruční vs. dvouruční.....	30
Uživatelé.....	56
Prstové abecedy v komunikaci lidí s vadou sluchu.....	58
Využití prstové abecedy ve znakovaném jazyce pro výpůjčky z mluveného jazyka.....	58
Příklady použití prstové abecedy v komunikaci českým znakovým jazykem	64
Pomocné artikulační znaky	69
Závěr.....	80
Použité a další doporučené zdroje	81
Seznam obrázků	85

Úvod o projektu

Vážený čtenáři,

otevíráte jednu z nových publikací České komory tlumočnicků znakového jazyka. Vznikla v rámci projektu „Vyškolení lektorů a vytvoření výukových materiálů pro tlumočnický znakového jazyka, transliterátory znakované češtiny a vizualizátory mluvené češtiny“, v jehož rámci chceme vytvořit kvalitní výukové materiály pro tři specializace tlumočnické profese.

Věříme, že prohloubení odborného vzdělání tlumočnicků znakového jazyka a specializovaných lektorů (a to jak po stránce teoretické, tak praktické) přinese v konečném důsledku prospěch zejména uživatelům jejich služeb, sluchově postiženým spoluobčanům, a naše společnost se v této oblasti o krok přiblíží úrovni obvyklé ve vyspělých státech Evropské unie.

Tento projekt byl podpořen z programu Jednotný programový dokument pro Cíl 3 regionu NUTS 2 hlavní město Praha, jenž je financován z Evropského sociálního fondu České republiky, z národních veřejných zdrojů státního rozpočtu a z rozpočtu hlavního města Prahy. Autory publikací jsou výlučně specialisté ve svém oboru.

Doufáme, že Vám naše publikace přinese užitek, a pokud jste tlumočnickem znakového jazyka, přejeme Vám v dalším vzdělávání a ve výkonu tlumočnické profese mnoho úspěchů.

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka

O autorce

Mgr. Andrea Hudáková

V roce 1997 absolvovala Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy, obor Speciální pedagogika, zaměřením na surdopedii, logopedii, etopedii a arteterapii. V letech 1994 až 2003 pracovala ve Střední zdravotnické škole pro sluchově postižené v Berouně; nejdříve jako tlumočnice, později také jako učitelka a v letech 1998 až 1999 jako ředitelka. Od roku 1999 je odbornou asistentkou pro obor Čeština v komunikaci neslyšících v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současné době dokončuje na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze kombinované doktorské studium v oboru Český jazyk, disertační práce je zaměřena na roli češtiny ve vzdělávání dětí s vadou sluchu.

Uvedení do problematiky

Jaký je obsah publikace *Prstová abeceda pro tlumočníky*? Navzdory svému názvu přináší kromě informací o historickém vývoji prstových abeced u nás a ve světě a údajů o používání prstových abeced v komunikaci lidí s vadou sluchu též vybrané informace o pomocných fonemických kódech, především o u nás používaných pomocných artikulačních znacích. V některých pramenech bývá totiž prstová abeceda s pomocnými fonemickými kódy směřována.¹ Někdy se nedá přesně určit, jestli autor pojednává o prstové abecedě, nebo o pomocných fonemických kódech. Toto míšení a/nebo slučování je jistě způsobeno tím, že oba kódy jsou vázány na mluvený většinový jazyk společnosti, v níž lidé s vadou sluchu žijí.

Přitom prstové abecedy jsou vázány na písmena většinového jazyka, zatímco pomocné fonemické kódy na jeho hlásky. Domníváme se, že je důležité, aby si tlumočníci pro neslyšící² byli těchto odlišností vědomi. Ba co víc! Aby znali širší souvislosti používání těchto vizuálně-motorických kódů mluvených jazyků. Po přečtení tohoto textu by tak měl čtenář např. vědět, proč je ve vizuálně-motorické komunikaci amerických neslyšících prstová abeceda zastoupena výrazně více než v komunikaci jejich českých kolegů, proč malé české neslyšící děti volí častěji jednoruční prstovou abecedu než dvouruční nebo proč mnoho českých neslyšících dětí při mluvení musí pohybovat prsty ruky.

¹ Např. Padden, Gunsauls (2003) dělí prstové abecedy na symboly pro písmena (tzn. prstové abecedy) a symboly/značky pro zvuky, resp. fonémy (tzn. pomocné fonemické kódy).

² Označení tlumočník pro neslyšící chápeme jako zastřešující termín pro tlumočníky českého znakového jazyka, transliterátory znakové češtiny a vizualizátory mluvené češtiny.

Metodická doporučení

Publikace *Prstová abeceda pro tlumočníky* úzce souvisí s DVD *Praktické cvičení tlumočení do a z ČZJ II. – prstová abeceda*. Zatímco DVD se zaměřuje na procvičení praktického používání dvouruční prstové abecedy, publikace přináší vybrané informace teoretické a její záběr je širší. I přes obsahovou blízkost se ale jedná o dvě samostatná díla a jejich studium není nijak vzájemně podmíněno.

Publikace je určená pro samostudium. Jednotlivé kapitoly, tak jak jsou seřazeny, na sebe logicky navazují. Ale je samozřejmě možné číst je samostatně. Pro čtenáře, kteří hledají informace zejména praktického charakteru, bude patrně klíčová kapitola *Prstové abecedy v komunikaci lidí s vadou sluchu*.

Pozornému čtenáři jistě neuniklo, že v současnosti je u nás používání prstové abecedy v komunikaci neslyšících lidí silně provázáno s používáním prstové abecedy ve výchově a vzdělávání dětí s vadou sluchu. Obširnější pojednání o této problematice je však už nad rámec publikace, a tak zájemce odkazujeme např. na dvě připravované práce Andrey Hudákové: na disertační práci *Čeština ve vzdělávání dětí s vadou sluchu* a na kapitolu o prstové abecedě v kolektivním díle pracovníků oboru Čeština v komunikaci neslyšících *Druhá strana ticha*.

Prstové abecedy

Co jsou prstové abecedy

Prstové abecedy jsou vizuálně-motorické kódy, v nichž ustálené formalizované tvary jedné nebo obou rukou znázorňují v prostoru tvary písmen abecedy používané pro písemný záznam místního mluveného jazyka (srov. Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a změně dalších zákonů, Potměšil, 1992, Krahulcová, 2002 aj.).

Spou vizuálně-motorickou povahou jsou prstové abecedy blízké znakovým jazykům. Na rozdíl od nich jsou však závislé na mluveném většinovém jazyce, resp. na jeho psané podobě. Tento zvláštní vztah prstových abeced jak k znakovým tak k mluveným jazykům staví prstové abecedy do pozoruhodného postavení. Mohou být vyzdvihovány i zatracovány, a to zastánci „mluvení“ i zastánci „znakování“. Jak ukážeme níže, prstová abeceda může být pro lidi s vadou sluchu dobrým pomocníkem a stejně tak se pro ně může stát strašákem.

Prstové abecedy označujeme podle států, příp. oblastí. Tak známe např. prstovou abecedu americkou, britskou, skotskou, australskou či novozélandskou, přestože se ve všech těchto státech mluví a píše jedním mluveným jazykem: anglicky.

Prstovou abecedu mají nejen jazyky používající pro zápis mluveného jazyka latinku (jako čeština). Známe prstovou abecedu ruskou, bulharskou, arménskou, řeckou, čínskou, egyptskou, korejskou, japonskou, izraelskou, filipínskou, hongkongskou aj. (srov. např. <http://www.michaelszczepanski.de/fastart.htm>; cit. 21. 8. 2006; <http://ruce.cz/articles.php?id=3&page=2>; cit. 21. 8. 2006; <http://www.deafblind.com/worldsig.html>; <http://www.deafnet.ru/dn/abc.phtml>; cit. 23. 8. 2006).

Naprostá většina států používá **jednoruční prstovou abecedu** artikulovanou jednou rukou. V České republice, ve Slovenské republice, ve Velké Británii a v některých zemích, v kterých měla dříve Velká Británie politický vliv, jsou vedle/místo jednoruční prstové abecedy používány prstové abecedy artikulované dvěma rukama, tj. **dvouruční**.³ V angličtině bývají prstové abecedy označovány jako Hand Alphabet („ruční abeceda“; srov. Carmel [1975, 1982]), Finger Alphabet či Fingerspelling prstová abeceda, hláskování prsty; oboje srov. Padden, Gunsauls [2003]).

Zajímavost: Prstová abeceda bývá nazývána také **daktylní abeceda**, **daktylotika** či **prstnice** (Krahulcová, 2002). Z vlastní zkušenosti víme, že ve školách pro sluchově postižené učitelé prstovou abecedu běžně nazývají **daktyl** a její používání pak **daktylování** (srov. Koltunenková, 1989). Běžně se používá dělení prstových abeced na **jednoruční** a **dvouruční**, méně často na prstové abecedy **na jednu ruku** a na **dvě ruce**. Na webových stránkách jsme našli dokonce označení **jednoruká a dvouruká prstová abeceda**

³ Padden, Gunsauls (2003) uvádějí, že dvouruční prstová abeceda se používá ve Velké Británii, na Novém Zélandu a v Austrálii. K těmto státům Carmel (1982) doplňuje Skotsko, Indii, Indonésii, Jihoafrickou republiku a další součásti Commonwealthu. Podle Eriksona (1994) se dvouruční prstová abeceda používala před rokem 1970 také v Norsku; i zde byla podle něj převzata z Velké Británie.

(<http://www.plichtice.cz/view.php?cisloclanku=2006020901>; cit. 21. 8. 2006) a **prstová abeceda na jedné ruce** (<http://www.volny.cz/jck.kratochvil/index.html>; cit. 21. 8. 2006).

Zobrazování prstových abeced

Pasáže věnované prstové abecedě obsahuje snad každý, tištěný i elektronický (online i offline), slovník znakového jazyka. Ovšem kromě toho, že mohou být prstové abecedy součástí komunikace ve znakových jazycích, mohou na nich být i nezávislé. Proto vyobrazení prstových abeced existuje zcela jistě mnohem více než existuje ve světě slovníků znakového jazyka.

Hledání vhodného média

Z vizuálně-motorické podstaty prstových abeced vyplývá, že jejich úplné, přesné a výstižné zobrazování je značně problematické. Od středověku, kdy máme o prstových abecedách první dochované záznamy (viz kap. Historický vývoj prstových abeced ve světě), až do minulého století byla možnost zaznamenávání jen jedna: kresba, příp. malba. Ve dvacátém století se k ní přidala fotografie. Ta sice může tvar a postavení rukou zachytit věrohodněji, avšak to klíčové – pohyb zachovat také neumí.

Proč je tak důležité zobrazit při „ukazování písmen“ pohyb? Pohyb v sobě obsahují znaky pro některá jednotlivá písmena; např. pro české jednoruční J je charakteristický „oblouček“ vykroužený napnutým malíčkem (viz Obr. 138). Avšak mnohem důležitější je, že písmena řazená za sebou do slov a dále do delších sdělení mohou mírně měnit svou podobu: „... i když jsou znaky prstové abecedy pro některá písmena ikonické,⁴ mnoho jich je při vlastním provedení arbitrárních.⁵ Při vytváření slov musíme *dodržovat posloupnost tvarů ruky. (...) prstová abeceda je vysoce sekvenční,⁶ při zobrazování slov jednotlivé znaky prstové abecedy následují za sebou. Když však prstovou abecedu produkujeme rychle, není tento základní strukturální rozdíl (mezi prstovou abecedou a znakovým jazykem; pozn. A.H.) příliš zřetelný...“ (Padden, Gunsauls, 2003; přeložila A. H.).⁷*

V souvislosti s řazením znaků pro jednotlivá písmena do promluv se zmíníme zejména o jednom jevu: o **asimilaci** neboli spodobě. Při akustické realizaci mluvených jazyků (tj. při mluvení) označujeme jako asimilaci „vzájemné přizpůsobování realizací fonémů (hlásek) v proudu řeči (...). Je důsledkem koartikulace, tj. souvislého vyslovování slabik a přízvukných taktů“ (Knappová, 2002, s. 46). Tak například *květ hlohu* vyslovujeme jako [kvjed hlohu]

⁴ „... znaky prstové abecedy (jsou) pro některá písmena **ikonické**“ = tvar prstů „kopíruje“ tvar tištěných písmen.

Mezi tištěným a „prstovým“ písmenem je zřejmá vizuální **podobnost**, např. A a

⁵ „... mnoho jich (znaků prstové abecedy pro písmena) je při vlastním provedení **arbitrárních**“ = vizuální podobnost mezi tištěným a „prstovým“ písmenem není (zcela) zřejmá. Tvar „prstového písmene“ je založen na **konvenci**, tzn. na dohodě mezi uživateli prstové abecedy.

⁶ „... prstová abeceda je vysoce **sekvenční**“ = stejně jako při psaní na papír nebo na klávesnici počítače musíme při „psaní“ prstovou abecedou dodržovat **posloupnost** písmen. Změna pořadí písmen úplně změní význam sdělení (svatební – stavební; žij – již).

⁷ Nemáme k dispozici žádná data z výzkumů, ale předpokládáme, že uživatelé prstové abecedy mají pro často používaná slova nebo sdělení zakódovaný jakýsi pohybový vzorec. Produktoři při vlastní realizaci promluvy pravděpodobně nepřemýšlí o tom, že postupně po písmenkách „napíše slovo do vzduchu“, nýbrž ukáží jakýsi zautomatizovaný „globální znak“, který kdysi vznikl z postupného zapisování písmen daného slova. Totéž zřejmě platí i pro recipienty. U malých dětí, které neumějí číst (analyzovat text na stavební jednotky), je toto patrně jediný možný způsob, jak se naučit alespoň vybraná sdělení v prstové abecedě používat. Tyto postupy se pravděpodobně příliš nehodí pro ohebné jazyky, mezi které patří čeština. V jazycích s množstvím neměnných tvarů slov, jako je např. angličtina, se však mohou uplatnit velmi dobře.

(tamtéž) a na shledanou buď [nazhledanou], nebo [naschledanou]. Domníváme se, že při produkci promluv v prstové abecedě mohou být předcházejícími, ale i nadcházejícími písmeny ovlivněny místo artikulace, tvar ruky i rychlost provedení. Praktické ukázky asimilace při promluvách v dvouruční české prstové abecedě najdou zájemci na DVD *Praktické cvičení tlumočení do a z ČZJ II. – prstová abeceda*.

Asimilace není jedinou nástrahou, která nás může nepříjemně překvapit, chceme-li sdělení v prstové abecedě produkovanému „naživo“ porozumět. Sdělení v prstové abecedě je prchavé. Tvary rukou symbolizující jednotlivá písmena se střídají velmi rychle, což klade značné nároky na paměť recipienta. Nelze si celé slovo nebo sdělení „přečíst“ najednou, je třeba poskládat ho z jednotlivých písmen. Jsou lidé, kteří mají problémy s identifikací znaků pro některá písmena, a jiným zase činí potíže postřehnutí hranic mezi jednotlivými písmeny či dokonce slovy. Za takových podmínek je porozumění velmi těžké až nemožné.

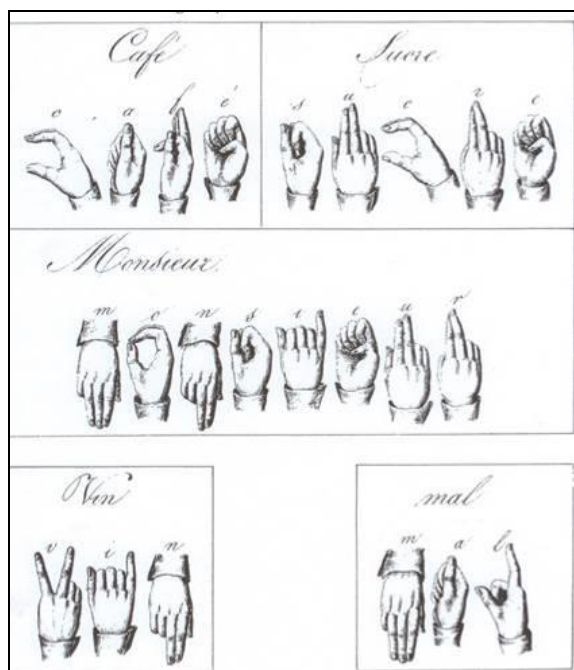
Ale zpět k zaznamenávání a zobrazování prstových abeced. Konec dvacátého a začátek jednadvacátého století přinesly do této oblasti převratné změny. Nejdříve **videozáznamy** a pak **CD-ROMy**, **DVD** a **www stránky** pohyb zaznamenávat umožnily. Tyto revoluční možnosti však u nás dosud byly využívány jen k zobrazování pohybu při artikulaci izolovaných písmen. K zobrazování celých promluv je, pokud je nám známo, poprvé použili právě až tvůrci DVD *Praktické cvičení tlumočení do a z ČZJ II. – prstová abeceda*.

Dnes už umíme pohyb nejen zaznamenat, ale také vymodelovat. Pro počítačové experty není v současné době žádný problém vyrobit simulaci artikulace jednotlivých písmen prstové abecedy (srov. <http://www.tensor.cz/milerj/viz/implementace.html>; cit. 21. 8. 2006). Takové programy ale dokážou jen zobrazovat za sebou (příp. vedle sebe) jednotlivá izolovaná písmena, jež píšeme na klávesnici počítače. Asimilaci a další jevy ovlivňující produkci a ztěžující percepci promluv v prstové abecedě simulovat zatím nedokážou.

Vybraná úskalí zobrazování

Nechme nyní stranou „pohybové nosiče“ a soustředme se na zobrazování prstových abeced „na papíře“. V praxi – v rámci zábavy (srov. názvy rubrik v časopise Gong) i při výchově a vzdělávání žáků s vadou sluchu (srov. Straussová, 1999, Lang, 2000b, Kvačková, 2000) – se velmi často setkáváme s používáním „obrázků prstových abeced“ jako fontů pro psaní textu.⁸ Obr. 1 dokládá, že tento způsob nakládání s prstovou abecedou není žádnou novinkou.

⁸ Fonty pro „psaní“ na klávesnici počítače v novozélandské prstové abecedě lze stáhnout např. na adrese <http://www.michaelszczepanski.de/neuseeland.htm> (cit. 21. 8. 2006) a pro psaní v americké prstové abecedě na <http://www.michaelszczepanski.de/fausa.htm> (cit. 21. 8. 2006). Obdobný princip používá také Переводчик на ручной язык глухих na ruské webové adrese <http://www.deafnet.ru/dn/abc.phtml> (cit. 23. 8. 2006): po napsání slova azbukou se na monitoru objeví „zápis v ruské prstové azbuce“.

Obr. 1 „Psaní“ prostřednictvím vyobrazení tvarů ruky pro jednotlivá písmena ve francouzštině – 1834 (Erikson, 1998, s. 71)

Hlavním cílem zachycování prstové abecedy ale zůstává snaha poskytnout výukovou pomůcku zájemcům o osvojení té které prstové abecedy. Za tímto účelem jsou většinou vytvářeny „tabulky“ zachycující souhrnně všechna písmena vybrané prstové abecedy. Avšak studium prstové abecedy z těchto tabulek není bezproblémové. Vybraná úskalí, s kterými se „student prstové abecedy“ může setkat, ilustrujeme na tabulce s českou jednoruční abecedou určenou pro použití ve školách pro sluchově postižené (Lang, 2000a, Obr. 119).

Asi každý, kdo se snažil – bez pomoci lektora či zkušenějšího kamaráda – naučit se podle obrázků nějakou prstovou abecedu, velmi záhy narazil na zásadní problém: Tvar ruky/rukou, který je na obrázku, mám vidět já (mluvčí, **produktor**), nebo můj komunikační partner (posluchač, **recipient**)?

Je spodivem, že většina vyobrazení prstových abeced – současných i historických, českých i zahraničních – pohled produktora a pohled recipienta střídá! Někdy je doplňuje ještě pohledy z boku, zezadu apod. Srovnáme-li Obr. 119 s Obr. 120-170, zjistíme, že na Obr. 119 jsou písmena C, F, G, J, L, M, N, O, P, X vyobrazena z pozice produktora, písmena A, B, E, H, CH, I, S, U, V, W, Y z pohledu recipienta a písmena D, K, Q, R, T a Z z boku. Tento postup byl patrně zvolen kvůli tomu, aby byla zdůrazněna podobnost mezi liniemi malých tištěných písmen české abecedy a tvary rukou jednotlivá písmena zobrazujících. Studentu-samoukovi však zatajena skutečnost o různých úhlech pohledu fakticky znemožňuje učení.

Na Obr. 120-170 pochybnosti o úhlu pohledu vyobrazení odpadly, protože na fotografiích nejsou zachyceny pouze tvary ruky, ale celá horní polovina těla produktora. Takové obrázky/fotografie studentům zároveň poskytují **informace o místě artikulace znaku/písmene**. To totiž také nemusí být vždy z vyobrazení „ruky/rukou bez těla“ jednoznačně pochopitelné. Tvůrci „přehledných tabulek s prstovými abecedami“ se většinou snaží o zachycení maximálního množství informací na minimální ploše a zobrazování tvarů

ruky spolu s postavou pro tyto účely není příliš vhodné. Proto je v některých „tabulkách“ alespoň na začátku zobrazená celá postava produktora s vyznačeným místem artikulace společným pro všechna písmena.

Dalším problémem, s kterým se můžeme setkat na Obr. 119, je neexistence **zobrazení písmen s diakritikou**. Jak se mají v českých prstových abecedách „ukazovat“ písmena s háčky a čárkami? Vypláznutím jazyka, jak se jako jedna z možností uvádí v jistém internetovém zdroji (<http://referaty.ireferaty.cz/304/1236/Komunikace>; cit. 21. 8. 2006)?

Poslední záludnost, kterou na Obr. 119 ilustrujeme, je absence **vyznačení pohybu** u písmen, která to vyžadují. Opravdu autoři měli na mysli písmena J a K v statické podobě, nebo chtěli zaznamenat podobu J a K zobrazenou na Obr. 138 a Obr. 141, příp. 143?

Zajímavost: V mnoha nám známých jednoručních prstových abecedách se písmeno A ukazuje stejně (viz kap. *Historický vývoj prstových abeced ve světě*). Avšak každý autor/kreslíř/fotograf zachycuje viděnou realitu svým vlastním způsobem. Proto se lze v praxi setkat s mnoha různými vyobrazeními jednoho a téhož tvaru ruky. Tuto skutečnost ilustrujeme na fotografiích na Obr. 2-12, na kterých jsme se snažili vytvořit přesné reprodukce kreseb prstových abeced shromážděných v publikaci *International Hand Alphabet Charts* (Carmel, 1982).^{9, 10}

Fotografovali jsme pouze neopakující se zobrazení. Avšak nutno přiznat, že si nejsme jisti, zda se jednotlivé znaky pro písmeno A, jež jsme považovali za totožné, ale jinak zobrazené, neliší v orientaci dlaně a prstů. Tuto důležitou informaci totiž nebylo možné z kreseb „rukou bez těl“ vyčíst.

Obr. 2 Zobrazení písmena A ve filipínské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 65)

⁹ Dovolujeme si na tomto místě poděkovat Kateřině Červinkové Houškové a Martině Šmídové, které nám umožnily z tohoto zdroje čerpat. K. Červinková Houšková, učitelka ve Speciálních školách pro sluchově postižené v Hradci Králové a tlumočnice z/do českého znakového jazyka, na jedné ze svých cest, tentokrát v Maďarsku, náhodně získala od jistého amerického neslyšícího velké množství okopírovaných prstových abeced z různých zemí světa, zřejmě se jednalo o část knihy, většina (?) textu však chyběla. Po té, co se v červnu 2004 zúčastnila přednášky *Synchronní a diachronní přehled prstových abeced u nás i v zahraničí*, velmi ochotně celou složku poskytla přednášející a zároveň autorce této publikace. Tento cenný materiál však nemohl být nikde publikován, neboť nebyl známý jeho zdroj. A tak A. Hudáková e-mailem kontaktovala M. Šmídovou, dříve pracovnicí Informačního centra o hluchotě Federace rodičů a přátel sluchově postižených, nyní studentku Gallaudetovy univerzity v USA, s prosbou o „dohledání zdroje“. A M. Šmídová byla – byť na základě poskytnutých útržkovitých e-mailových informací – úspěšná!

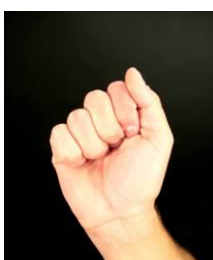
¹⁰ Část starší verze této publikace (Carmel, 1975) je v oscanované podobě přístupná na německé webové stránce *Fingeralphabet* (<http://www.michaelszczepanski.de/fastart.htm>; cit. 21. 8. 2006).

Obr. 3 Zobrazení písmena A v japonské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 47)

Obr. 4 Zobrazení písmena A v polské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 61)

Obr. 5 Zobrazení písmena A v paraguayské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 57)

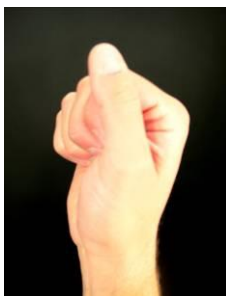
Obr. 6 Zobrazení písmena A v Bonetově španělské jednoruční prstové abecedě z roku 1620 (Carmel, 1982, s. XIII)

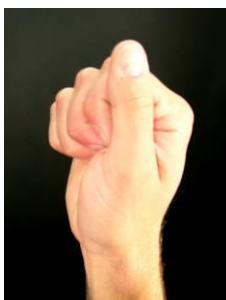
Obr. 7 Zobrazení písmena A v rumunské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 67)

Obr. 8 Zobrazení písmena A v irské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 41)

Obr. 9 Zobrazení písmena A v argentinské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 1)

Obr. 10 Zobrazení písmena A v nizozemské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 53)

Obr. 11 Zobrazení písmena A ve východoněmecké jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 25)

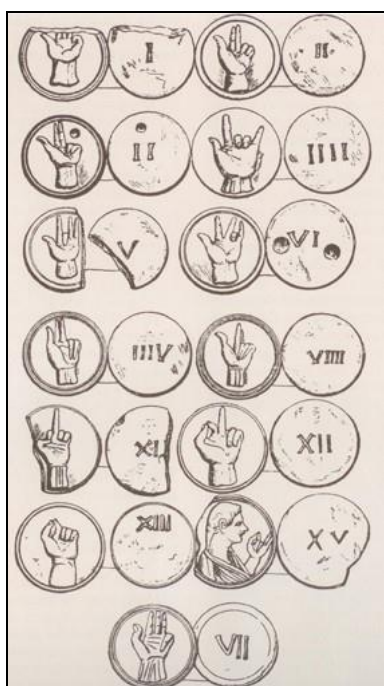

Obr. 12 Zobrazení písmena A v dánské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 13)

Historický vývoj prstových abeced ve světě

Historický vývoj prstových abeced je důležitým tématem dějin neslyšících, zejména jejich výchovy a vzdělávání. Nás budou zajímat především ty historické skutečnosti, které osvětlují souvislosti, s kterými se v spojitosti s prstovými abecedami setkáváme v současnosti, a – v návaznosti na předcházející kapitolu – také způsoby zobrazování prstových abeced v minulosti.¹¹

Podle Eriksona (1998) nejstarší zmínky o prstové abecedě najdeme ve spisu anglického mnicha Bedy Ctihodného (672-735)¹² *De Computo vel Loquela Digitorum*.¹³ Spis obsahuje zobrazení tvarů rukou pro jednotlivé číslice používané starými Římany (Obr. 13). V předmluvě ale Beda Ctihodný píše, že „pozice prstů“ mohou reprezentovat i písmena (Erikson, 1998). Tato abeceda rukou byla prý vymyšlena jako tajná řeč pro slyšící lidi; využívali ji například amsterдамští obchodníci s diamanty (Erikson, 1998).¹⁴

Obr. 13 Zobrazení tvarů rukou pro jednotlivé číslice používané starými Římany, jak je publikoval Beda Ctihodný ve spisu *De Computo vel Loquela Digitorum* (Erikson, 1998, s. 20)

I když přesně nevíme, kdy, kde a kdo navrhl používat prstovou abecedu pro komunikaci mnichů tichých náboženských řádů, většina autorů se shoduje, že až do středověku ji

¹¹ Další historická zobrazení prstových abeced najdou zájemci např. v publikacích Hrubého (1999), Eriksona (1998), Potměšila (1992) a Evanse (1982, 2001). Evansova kniha z roku 2001 je český překlad, který v anglickém originále vyšel v roce 1982. Na překladu (2001) se podílel M. Potměšil, který svou znalost překládané knihy využil při psaní útlé brožurky *Prstová abeceda* (1992). Proto jsou vyobrazení historických prstových abeced v Potměšilově publikaci totožná s vyobrazeními u Evanse (1982, 2001).

¹² The Venerable Bede (Erikson, 1998), *Sain Bede the Venerable* (Padden, Gunsaul, 2003).

¹³ *Počítání jako řeč prstů* (přeložila A.H.). Podle Krahulcové (2002) se spis jmenoval *Loquela per digitos* (*Prstomluva*), ale podle nám známých zdrojů Beda Ctihodný spis s takovým názvem nenapsal (srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Beda_Venerabilis).

¹⁴ Podle Plann (1997, čerpáno z Padden, Gunsauls, 2003) navrhl Beda Ctihodný v uvedeném spisu pro potřeby tichých náboženských řádů systém „reprezentující písmena prsty“. A podle Krahulcové (2002) v něm dokonce popsal tři prstové abecedy: jednoruční, dvouruční a smíšenou.

používali především oni (srov. Potměšil, 1992, Erikson, 1998, Krahulcová, 2002, Evans, 1982, 2001, Padden, Gunsauls, 2003).

V roce **1579** vyšla v Benátkách posmrtně kniha františkánského duchovního z Florencie Cosmy Rosselia nazvaná *Thesaurus Artificiosae Memoriam*, která obsahovala pět tabulek znázorňujících tři odlišné jednoruční abecedy (Erikson, 1998). Tvarů ruky bylo celkem padesát dva: většina písmen byla ve třech variantách, písmena S, T a V jen ve dvou variantách a písmena J, K, R, U, W, Y, Z v jedné¹⁵ (Erikson, 1998). Ukázku první z Rosseliových tabulek přinášíme na Obr. 14. Za povšimnutí stojí fakt, že všechny tři varianty pro jedno písmeno byly zobrazovány za sebou a že některé ze zdejších tvarů ruky lze najít i v současných jednoručních abecedách.

Obr. 14 První z pěti tabulek s jednoruční prstovou abecedou z knihy *Thesaurus Artificiosae Memoriam*, jejímž autorem je Cosmas Rosselius – dřevorezba, 1579 (Erikson, 1998, s. 25)

Čtrnáct let po Rosseliově prstové abecedě, v roce **1593**, vyšla – také posmrtně – prstová abeceda jiného františkána, madridského mnicha Melchiora de Yebry (1526-1586) (Erikson, 1998). V útlém Průvodci zpovědí¹⁶ *Refugium Informorum, por el Padre Fray Melchior de Yebra* přináší mj. šest stran kreseb prstové abecedy, již mohli pro poslední zpověď využít umírající lidé, kteří již nebyli schopni mluvit (Erikson, 1998), nebo lidé, jimž v mluvení bránila nemoc (Padden, Gunsauls, 2003).

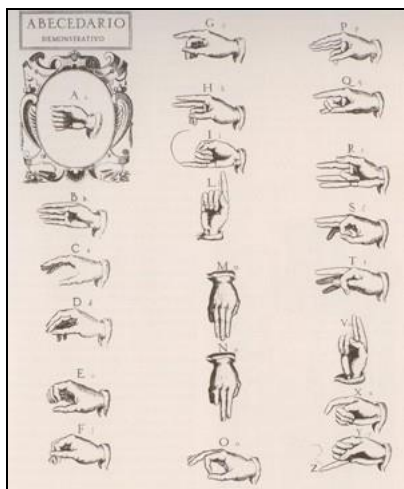
Rosseliovu a Yebrovu prstovu abecedu musel znát Španěl Juan Pablo Bonet (1579-1629) (Erikson, 1998), autor nejstarší dochované učebnice vyučování neslyšících *Reducción de las Letras, y Ate Para Enseñar a Hablar los Mudos*¹⁷ (Evans, 1982, 2001) vydané roku **1620**. Jak napovídá název knihy, jeho snahou bylo naučit neslyšící žáky mluvit. Prstová abeceda,

¹⁵ Erikson (1998, s. 25; zvýraznila A.H.) sice píše „... none for J, K, R, U, W, Y or Z“, což znamená, že tato písmena neměla žádnou variantu zobrazení. Z kontextu však vysuzujeme, že správné znění textu má být „... one for J, K, R, U, W, Y or Z“, tj. jedna varianta pro tato písmena.

¹⁶ *Guide to confession* (Erikson, 1998, s. 27; přeložila A.H.).

¹⁷ Roku 1890 byla kniha přeložena do angličtiny pod názvem *Simplification of the Letters of the Alphabet and Methods of Teaching Deaf Mutes to Speak* (*Zjednodušení písmen abecedy a metody výuky řeči u hluchoněmých*) (Evans, 1982, 2001; srov. Erikson, 1998). Krahulcová (2002) název překládá *Zjednodušení zvuků a umění naučit němé mluvit*.

Abecedario Demonstrativo (Obr. 15), velmi podobná oběma dříve publikovaným abecedám (Erikson, 1998),^{18, 19} sloužila Bonetovi jako podpora při odezírání (Erikson, 1998).

Obr. 15 Juan Pablo Bonet: Abecedario Demonstrativo z knihy *Reducción de las Letras, y Ate Para Enseñar a Hablar los Mudos* – mědirytina, 1620 (Erikson, 1998, s. 29)

V roce 1644 vydal anglický lékař a antropolog John Bulwer (1614-1684) první ze svých tří knih zabývajících se vzdělávání neslyšících žáků (Erikson, 1998). Jmenovala se *Chirolgia or the Natural Language of the Hand*²⁰ (Erikson, 1998) a kromě jiných vyobrazení vizuální komunikace neslyšících lidí obsahovala prstovou abecedu (Obr. 16). Zajímavé na ní je, že je narozdíl od pozdějších anglických (britských) prstových abeced jednoruční, ale zároveň se velmi liší od výše vyobrazených jednoručních prstových abeced jihoevropských. Za pozornost stojí také fakt, že u písmen A, B, H a N je „ukazující“ ruka zakreslena spolu s horní polovinou těla mluvčího.

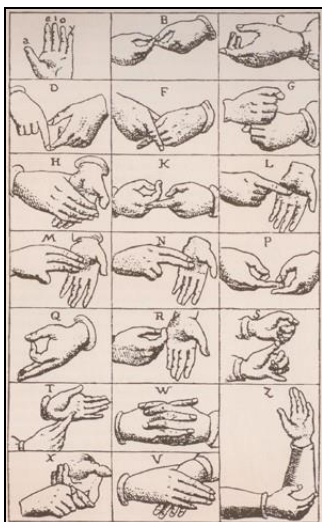
Obr. 16 John Bulwer: Prstová abeceda z knihy *Chirolgia*, 1644 (Erikson, 1998, s. 37)

¹⁸ Na jednom místě Erikson (1998) dokonce tvrdí, že Bonetova učebnice obsahuje přetisk dřevorezby prstové abecedy publikované o čtyřicet jedna let dříve Rosseliem. Stejnou informaci přináší také Evans (1982, 2001).

¹⁹ Stejnou nebo podobnou prstovou abecedu pravděpodobně už dříve používal Pedro Ponce de León (okolo 1520 – 1584), považovaný za „otce vzdělávání neslyšících“ (Erikson, 1998). Jeho osobní poznámky však shořely a jeho vzdělávací postupy známe jen díky jeho žákům (Erikson, 1998).

²⁰ *Chirolgie aneb Přírozená řeč rukou* (přeložila A.H.)

Roku **1652** publikoval profesor geometrie na Oxfordu John Wallis (1616-1703) ve spise *Didascalocophus or the Deaf and Dumb mans Tutor*²¹ patrně nejstarší dochovanou dvouruční prstovou abecedu, z relativně velké části podobnou současné anglické (britské) prstové abecedě (Erikson, 1998) (srov. Obr. 17 a 32). Kromě písmene Z, jež se nevytváří pomocí prstů rukou, nýbrž za pomoci celého předloktí, za povšimnutí stojí též zobrazení „ukazování“ samohlásek (srov. Obr. 17, 20 a 32).

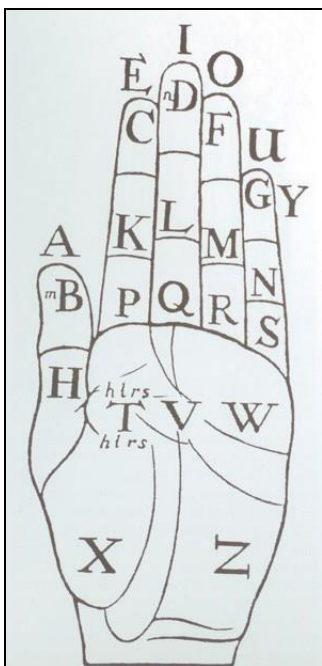
Obr. 17 John Wallis: Prstová abeceda z knihy *Didascalocophus or the Deaf and Dumb mans Tutor*, 1652 (Erikson, 1998, s. 40)

Výměna informací a poznatků mezi středověkými učiteli byla značně omezená. Proto není divu, že ve stejné době existovalo na jednom území „více řešení jednoho problému“. To se týkalo všech oblastí života, prstové abecedy nevyjímaje. Na Obr. 18 je zobrazena prstová abeceda, již roku **1680** publikoval jako součást spisu o vzdělávání neslyšících Angličan George Dalgarno (1626-1687) (Erikson, 1998).

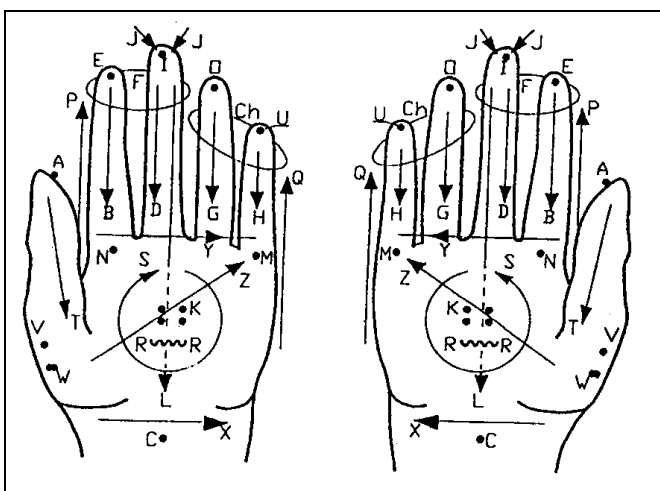
Dalgarnova prstová abeceda není ani jednoruční jako Bulwerova z roku 1644, ani dvouruční jako o osm let mladší Wallisova. Dalgarnova prstová abeceda je založena na podobném principu jako dotyková Lormova abeceda v současnosti používaná hluchoslepými osobami (srov. Obr. 18 a Obr. 19).²²

²¹ *Didascalocophus aneb Učitel hluchoněmých* (přeložila A.H.)

²² Lormova abeceda je mnohem mladší. Byla vytvořena hluchoslepým básníkem, filosofem a „bojovým novinářem“, rodákem z Mikulova Heinrichem Landesmannem (1821 – 1902), který kvůli pronásledování přijal pseudonym Hieronymus **Lorm**. K vytvoření dotykové abecedy ho vedlo ohluchnutí v patnácti letech a následné postupné ztrácení zraku (od třiceti let neviděl na odezírání, v jednašedesáti letech ztratil zrak úplně). Dotykovou abecedu vytvořil pro vlastní potřebu; veřejnosti ji až šest let po otcově smrti, v roce 1908, zpřístupnila Lormova dcera. Lormova abeceda se brzy rozšířila po celém světě, kde prošla nejrůznějšími úpravami. V současnosti používaná česká verze byla vytvořena roku 1993 společností Lorm a za základ posloužila Lormova abeceda užívaná v Německu (<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/lorm.php>; cit. 23. 8. 2006).

Obr. 18 George Dalgarno: Prstová abeceda – dřevorez, 1680 (Erikson, 1998, s. 38)

Obr. 19 Česká verze Lormovy abecedy, 1993 (<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/abeceda.php>; cit. 23. 8. 2006)

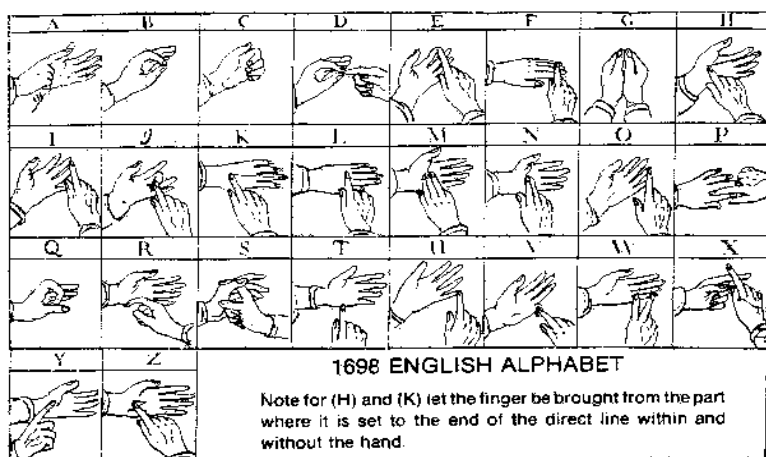
Roku **1698**, tedy až čtyřicet šest let po zveřejnění Wallisovy anglické dvouruční prstové abecedy, vychází spis *Digitus Lingua*. Ten obsahuje dvouruční prstovou abecedu (Obr. 20), kterou za nejstarší zobrazení anglické (britské) dvouruční abecedy považují Potměšil (1992), Evans (1982, 2001) a Carmel (1975).

I prstová abeceda ze spisu *Digitus Lingua* má mnoho společných rysů se současnou anglickou (britskou) dvouruční abecedou (srov. Obr. 20 a 32). Pozoruhodné je, že např. písmena S a W se obdobně ukazují u Wallise (1652) a v současnosti, zatímco v *Digitus Lingua* (1698) se ukazují odlišně (srov. Obr. 17, 20 a 32). Oproti tomu např. písmeno X je podobné v *Digitus Lingua* (1698) a v současnosti, ale u Wallise (1652) je jiné (srov. Obr. 17, 20 a 32).

Na písmenu Z je hezky vidět vývoj ve vizuálně-motorickém znázorňování směřující od složitějšímu k jednoduššímu a rychlejšímu (srov. Obr. 17, 20 a 32). Tento proces zřejmě –

avšak až později – proběhl i u písmene Q: podoba z roku 1652 se shoduje s podobou v roce 1698, obě se však liší od tvaru současného (srov. Obr. 17, 20 a 32).

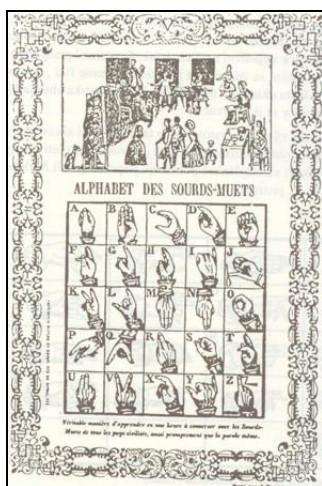
Změny v průběhu času nezaznamenaly pouze tvary ruky samotné, nýbrž též způsoby jejich zachycování kresbou. Způsob zobrazení tvarů rukou při ukazování samohlásek je jistě přehlednější a lépe zapamatovatelný na obrázku z roku 1652 (Obr. 17) než na obrázcích pozdějších (Obr. 20 a 32). Jenže zároveň je velmi vágní. Zatímco ze zobrazení z roku 1698 (Obr. 20) a ze současnosti (Obr. 32) zřejmě pochopíme, jak znak pro tu kterou samohlásku vypadá, u kresby z roku 1652 můžeme jen hádat, co mají jednotlivé prsty dělat. To, že se má druhá ruka dotýkat bříšek jednotlivých prstů z kresby na Obr. 17 vyčíst nelze.

Obr. 20 Prstová abeceda ze spisu *Digiti Lingua*, 1698 (<http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm>; cit. 21. 8. 2006)²³

Je známo, že **Abbé de l'Épée** (1712-1789), považovaný za jednoho ze zakladatelů institucionálního školství pro neslyšící děti (srov. Hrubý, 1999, Erikson, 1998 aj.), při výuce vedle psaní a „ukazování“ uplatňoval i používání prstové abecedy (Erikson, 1998). Jak se k ní dostal? Podle Eriksona (1998) takto: Když s výukou začínal a hledal, jakými cestami jít, seznámil se s *Abecedario Demonstrativo* (Obr. 15) ve výše zmíněném Bonetově spisu *Reducción de las Letras, y Ate Para Enseñar a Hablar los Mudos* (1620). Tuto zhruba sto padesát let starou španělskou verzi prstové abecedy posléze doplnil a modifikoval (srov. Obr. 15 a 21).

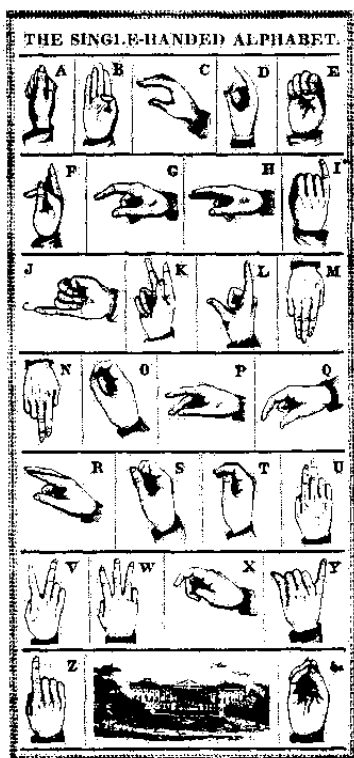
²³ Evans (1982, 2001) a Potměšil (1992) za prstovou abecedu publikovanou v roce 1698 ve spisu *Digiti Lingua* vydávají vyobrazení, které přinášíme na Obr. 32. Domníváme se však, že se jedná o omyl a přikláníme se k označení prstových abeced, jak je uvádí Carmel (1975, čerpáno z <http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm>; cit. 21. 8. 2006; srov. <http://ruce.cz/articles.php?id=3&page=2>; cit. 21. 8. 2006 aj.).

Obr. 21 Abbé de l'Épée: Prstová abeceda, poslední třetina osmnáctého století (Potměšil, 1992, s. 6)

V roce 1815 se v Anglii setkali Abbé Roch Ambroisse Sicard (Hrubý, 1999), žák Abbého de l'Épée a jeho nástupce, a Thomas Hopkins Gallaudet, který byl do Anglie vyslán, aby získal zkušenosti potřebné k otevření školy pro neslyšící v USA, protože v té době v USA žádná škola pro neslyšící nebyla a američtí neslyšící museli za studiem jezdit do Evropy (Erikson, 1998). Původně chtěl Gallaudet poznávat tzv. anglickou školu vzdělávání neslyšících, ale kvůli jistým organizačním problémům nakonec využil Sicardovu nabídku k návštěvě pařížského ústavu pro neslyšící (Erikson, 1998).

A tak v roce **1816** přivezli T.H. Gallaudet a neslyšící absolvent pařížského ústavu pro neslyšící Laurent Clerk do Ameriky spolu s tzv. francouzskou metodou vzdělávání neslyšících žáků také francouzskou prstovou abecedou (Erikson, 1998). První škola pro neslyšící byla v USA otevřena již v roce 1817. Jejím ředitelem byl až do roku 1830 T.H. Gallaudet. Při vzdělávání neslyšících používala tato škola tzv. francouzskou/manuální metodu, včetně na angličtinu adaptované francouzské prstové abecedy (Obr. 22) (Erikson, 1998; srov. Potměšil, 1992, Hrubý, 1999, Krahulcová, 2002).

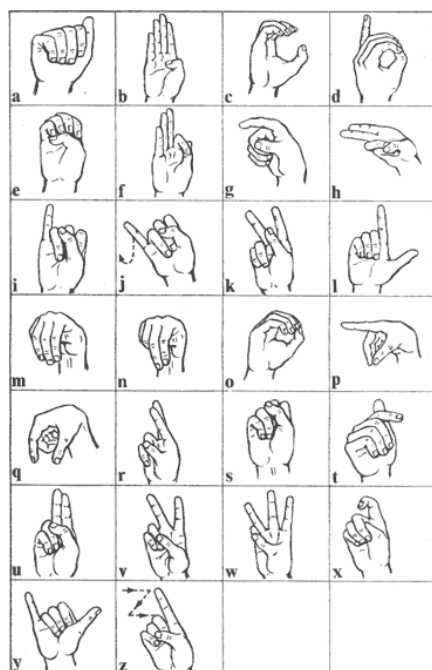

Obr. 22 První škola pro neslyšící v USA: Prstová abeceda, první polovina devatenáctého století (<http://www.michaelszczepanski.de/fausa.htm>; cit. 21. 8. 2006)

Zatímco v USA se prstová abeceda v devatenáctém století těšila velké oblibě (srov. např. Padden, Gunsauls, 2003), v Evropě byla ze vzdělávání neslyšících dětí postupně vytlačována (srov. Hrubý, 1999, Krahulcová, 2002). Zvláště špatné časy pro prstovou abecedu nastaly v Evropě po Milánském kongresu v roce **1880**. Naopak v USA v té době prožívala svá nejlepší léta v rámci tzv. Rochesterské metody (viz kap. *Prstové abecedy v komunikaci lidí s vadou sluchu*).

V roce **1963** bylo na mezinárodním kongresu Světové federace neslyšících přijato usnesení, že americká prstová abeceda bude základem mezinárodní prstové abecedy (Obr. 23). Tu pak mnoho zemí, včetně ČSSR (srov. 23 a 119), přijalo za základ pro své národní prstové abecedy (Potměšil, 1992).²⁴

²⁴ Bylo by samozřejmě možné přinést zde reprodukce množství jednoručních prstových abeced užívaných pro vizuálně-motorické ztvárnění jazyků různých zemí světa. Domníváme se však, že postačí, když případné zájemce odkážeme na internetové zdroje. Zobrazení mnoha národních prstových abeced obsahují např. <http://www.michaelszczepanski.de/fastart.htm> (cit. 21. 8. 2006); <http://ruce.cz/articles.php?id=3&page=2> (cit. 21. 8. 2006); <http://www.deafblind.com/worldsig.html> a <http://www.deafnet.ru/dn/abc.phtml> (cit. 23. 8. 2006).

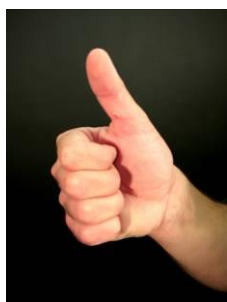

Obr. 23 Mezinárodní prstová abeceda (<http://www.deafnet.ru/dn/index.phtml?c=65>; cit. 24. 8. 2006)

Je logické, že národní jednoruční prstové abecedy odvozené od mezinárodní prstové abecedy jsou si navzájem velmi podobné. Podle Carmela (1982) se v jednotlivých jednoručních prstových abecedách nejvíce liší podoba znaku pro písmeno T. Ale odchylky – i když často nepatrné – samozřejmě existují i v tvarech ruky pro jiná písmena. K písmenům, která se téměř ve všech národních jednoručních abecedách „ukazují“ stejně, patří bezesporu písmeno A (viz kap. *Vybraná úskalí zobrazování*; Obr. 2-12). Ale najdeme i národní jednoruční prstové abecedy, v nichž je tvar ruky pro písmeno A více či méně odlišný/modifikovaný (viz Obr. 24-31).

Obr. 24 Zobrazení písmena A v madridské a barcelonské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 71)

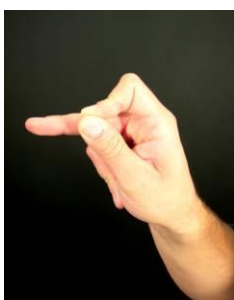
Obr. 25 Zobrazení písmena A v čínské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 59)

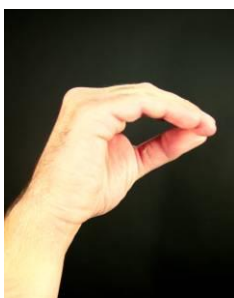
Obr. 26 Zobrazení písmena A ve francouzské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 21)

Obr. 27 Zobrazení písmena A v schleswigské jednoruční prstové abecedě z roku 1927 (Carmel, 1982, s. 104)

Obr. 28 Zobrazení písmena A v portugalské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 63)

Obr. 29 Zobrazení písmena A v švédské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 73)

Obr. 30 Zobrazení písmena A ve staré finské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 18)

Obr. 31 Zobrazení písmena A v švédské a finské jednoruční prstové abecedě z roku 1946 (Carmel, 1982, s. 72)

Shrnutí: Současné jednoruční národní prstové abecedy jsou si z velké části podobné, protože velká část z nich má společný základ ve **španělské prstové abecedě** publikované J.P. Bonetem v roce 1620 v nejstarším dochovaném návodu, jak vzdělávat neslyšící žáky. Bonet s největší pravděpodobností čerpal z **italských prstových abeced** zaznamenaných v roce 1579 C. Rosselium a ze **španělské prstové abecedy** M. de Yebry z roku 1593. Přitom ani Bonet, ani de Yebra prstové abecedy nezveřejnili v souvislosti se vzděláváním neslyšících osob.

V druhé polovině osmnáctého století pravděpodobně na základě Bonetovy španělské prstové abecedy vytvořil Abbé de l'Épée **francouzskou prstovou abecedu**. Ta se díky T.H. Galladetovi a L. Clarkovi v druhém desetiletí devatenáctého století dostala do USA a určila základní podobu **americké prstové abecedy**. V roce 1963 se pak americká prstová abeceda stala základem pro **mezinárodní prstovou abecedu**, která následně posloužila jako vzor pro jednotlivé **národní jednoruční abecedy**.

Zajímavost 1: Nejstarší dochovaný záznam **anglické (britské) dvouruční abecedy** zřejmě pochází z roku 1652, přestože někteří autoři za nejstarší označují až zobrazení publikované roku 1698 (viz výše).

Nicméně tvary rukou v obou dvouručních prstových abecedách z druhé poloviny sedmnáctého století jsou do značné míry podobné a zároveň se velmi blíží tvarům rukou používaným v současné britské dvouruční abecedě (Obr. 32).

Obr. 32 Současná britská prstová abeceda (<http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm>; cit. 21. 8. 2006)

Obr. 33-37 svědčí o dvou jevech: Potvrzují, že písmeno A se ve všech nám známých dvouručních abecedách, které mají základ v anglické (britské) dvouruční abecedě, ukazuje více či méně podobně, a současně přinášejí další příklady různých způsobů zobrazování identických tvarů ruky/rukou (viz kap. *Vybraná úskalí zobrazování*).

Obr. 33 Zobrazení písmena A v britské dvouruční prstové abecedě ze spisu *Digitus Lingua* z roku 1698 (Carmel, 1982, s. 26, fotografie není bohužel přesná – palec levé ruky má být postaven rovnoběžně s levou dlaní, srov. Obr. 33 a 20)

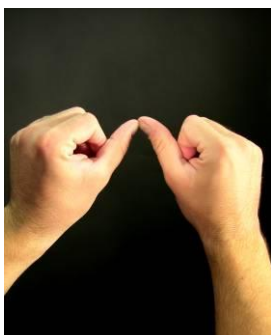
Obr. 34 Zobrazení písmena A v britské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 27)

Obr. 35 Zobrazení písmena A v australské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 3)

Obr. 36 Zobrazení písmena A v indonéské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 37)

Obr. 37 Zobrazení písmena A v indické dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 34)

Zajímavost 2: Současná **finská prstová abeceda** byla vytvořena až po roce 1963 podle mezinárodní prstové abecedy (Carmel, 1982). Před tím se ve Finsku používala **švédská prstová abeceda** a ta byla zase pravděpodobně začátkem devatenáctého století převzata v **portugalské prstové abecedy** (Carmel, 1982), i když tvar písmene A tomu zrovna nenapovídá (srov. Obr. 28, 30 a 31).

Zajímavost 3: Podle Carmela (1982) byla původní norská abeceda dvouruční, po roce 1963 byla podle vzoru mezinárodní prstové abecedy zavedena také norská jednoruční abeceda. Jak dokazují norské webové stránky <http://www.acm.no/materiell/handalfabet/1hands.html> (cit. 26. 8. 2006) a <http://www.acm.no/materiell/handalfabet/2hands.html> (cit. 26. 8. 2006), v současnosti se v Norsku – obdobně jako u nás a na Slovensku – používají obě prstové abecedy, jednoruční i dvouruční (Obr. 38-39).

Obr. 38 Zobrazení písmena A v norské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 99)

Obr. 39 Zobrazení písmena A v norské dvouruční prstové abecedě (<http://www.acm.no/materiell/handalfabet/2hands.html>; cit. 26. 8. 2006)

České prstové abecedy

Jednoruční vs. dvouruční

Historie prstové abecedy na našem území sahá zřejmě hluboko do minulosti. Počátky jejího užívání jsou patrně spjaty s počátky vzdělávání neslyšících u nás, protože nezbytnou podmínkou používání prstové abecedy je dovednost číst a psát česky, resp. okolním mluveným jazykem.²⁵

V České republice, jako v jedné z mála zemí, existují dva typy prstové abecedy: jednoruční a dvouruční. Která z nich se používá více? Na tuto otázku není lehké odpovědět.

Zatímco sami dospělí neslyšící lidé dávají jednoznačně přednost dvouruční prstové abecedě,²⁶ slyšící pedagogové a logopedi ve školách pro sluchově postižené preferují téměř bezvýhradně prstovou abecedu jednoruční. Jejich přičiněním jednoruční prstovou abecedu používají také neslyšící děti – dvouruční prstovou abecedu buď vůbec neznají, nebo ji znají, ale nepoužívají, protože „paní učitelka říkala, že správná je prstová abeceda na jednu ruku“. V pubertě či v dospělosti, kdy vliv školních autorit přirozeně klesá, přecházejí mnozí neslyšící spontánně na prstovou abecedu dvouruční.

Proč dospělí neslyšící lidé dávají většinou přednost **prstové abecedě dvouruční**? Její produkce, ale hlavně percepce je mnohem pohodlnější a jednodušší než u prstové abecedy jednoruční. Tvary rukou – místo artikulace je před tělem produktora – znázorňující jednotlivá písmena jsou pro produktora lehce zvládnutelné a pro recipienta dostatečně velké a zřetelné. Poměrně věrně kopírují tvar velkých tiskacích písmen české abecedy. V neposlední řadě velká část neslyšících uživatelů oceňuje, že dvouruční prstovou abecedu znají často i slyšící lidé, což umožňuje interkulturní komunikaci (viz kap. *Uživatelé*).

Česká dvouruční prstová abeceda není předmětem vzdělávání ve školách pro sluchově postižené, předává se většinou „z uživatele na uživatele“, a tak je přirozené, že její podoba není na celém území České republiky a v celém spektru uživatelů jednotná. Nejpoužívanější varianty tvarů písmen v české dvouruční prstové abecedě jsou znázorněny na Obr. 40-118.

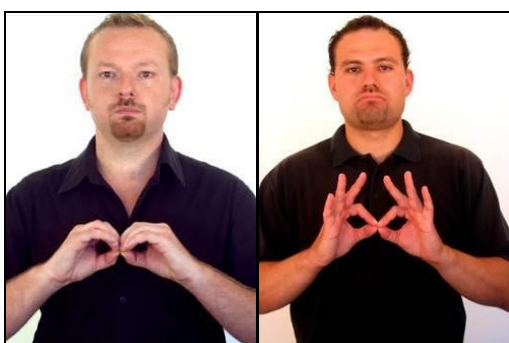
Obr. 40 Česká dvouruční prstová abeceda: A

²⁵ Podle Hrubého (1999) se prstová abeceda se spolu se znaky používala už v našem prvním Ústavu pro hluchoněmé v Praze založeném v roce 1786. Velmi pravděpodobně se jednalo o prstovou abecedu jednoruční – převzatou z vídeňského ústavu pro neslyšící, potažmo z ústavu pařížského. Jak se používání prstové abecedy ve vzdělávání neslyšících dětí vyvíjelo dále, nám není známo.

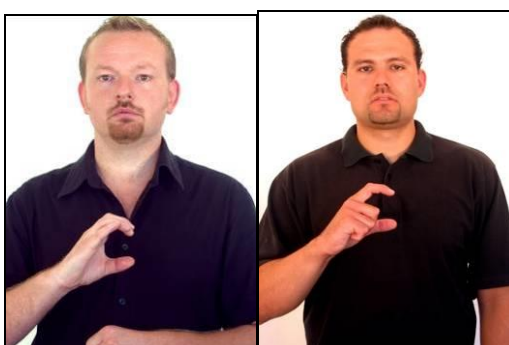
²⁶ Na tomto stanovisku se shodují všichni nám známí dospělí neslyšící lidé.

Obr. 41 Česká dvouruční prstová abeceda: Á
Obr. 42 Česká dvouruční prstová abeceda: Á (druhá varianta)

Obr. 43 Česká dvouruční prstová abeceda: B
Obr. 44 Česká dvouruční prstová abeceda: B (druhá varianta)

Obr. 45 Česká dvouruční prstová abeceda: C
Obr. 46 Česká dvouruční prstová abeceda: C (druhá varianta)

Obr. 47 Česká dvouruční prstová abeceda: Č
Obr. 48 Česká dvouruční prstová abeceda: Č (druhá varianta)

Obr. 49 Česká dvouruční prstová abeceda: D

Obr. 50 Česká dvouruční prstová abeceda: Ď
Obr. 51 Česká dvouruční prstová abeceda: Ď (druhá varianta)

Obr. 52 Česká dvouruční prstová abeceda: E
Obr. 53 Česká dvouruční prstová abeceda: E (druhá varianta)

Obr. 54 Česká dvouruční prstová abeceda: Ě
Obr. 55 Česká dvouruční prstová abeceda: Ě (druhá varianta)

Obr. 56 Česká dvouruční prstová abeceda: ě
Obr. 57 Česká dvouruční prstová abeceda: ě (druhá varianta)

Obr. 58 Česká dvouruční prstová abeceda: F
Obr. 59 Česká dvouruční prstová abeceda: F (druhá varianta)
Obr. 60 Česká dvouruční prstová abeceda: F (třetí varianta)

Obr. 61 Česká dvouruční prstová abeceda: G
Obr. 62 Česká dvouruční prstová abeceda: G (druhá varianta)

Obr. 63 Česká dvouruční prstová abeceda: H

Obr. 64 Česká dvouruční prstová abeceda: CH

Obr. 65 Česká dvouruční prstová abeceda: I
Obr. 66 Česká dvouruční prstová abeceda: I (druhá varianta)

Obr. 67 Česká dvouruční prstová abeceda: Í
Obr. 68 Česká dvouruční prstová abeceda: Í (druhá varianta)

Obr. 69 Česká dvouruční prstová abeceda: J
Obr. 70 Česká dvouruční prstová abeceda: J (druhá varianta) MW vložit

Obr. 71 Česká dvouruční prstová abeceda: K

Obr. 72 Česká dvouruční prstová abeceda: L

Obr. 73 Česká dvouruční prstová abeceda: M
Obr. 74 Česká dvouruční prstová abeceda: M (druhá varianta)

Obr. 75 Česká dvouruční prstová abeceda: N

Obr. 76 Česká dvouruční prstová abeceda: Ň
Obr. 77 Česká dvouruční prstová abeceda: Ň (druhá varianta)

Obr. 78 Česká dvouruční prstová abeceda: O
Obr. 79 Česká dvouruční prstová abeceda: O (druhá varianta)

Obr. 80 Česká dvouruční prstová abeceda: Ó
Obr. 81 Česká dvouruční prstová abeceda: Ó (druhá varianta)

Obr. 82 Česká dvouruční prstová abeceda: P

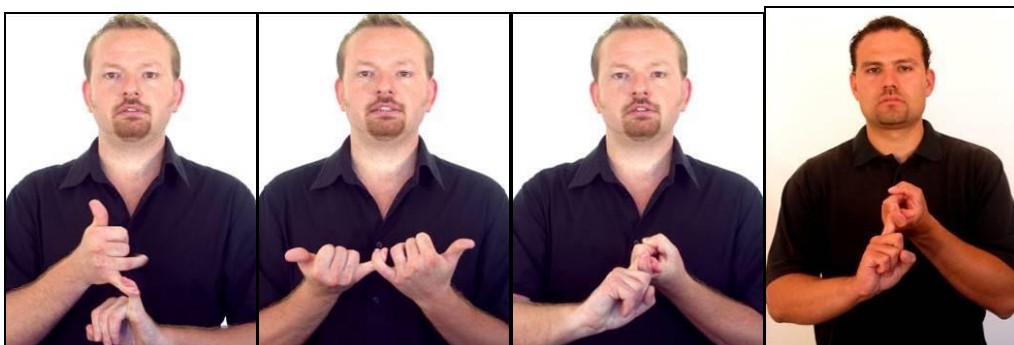
Obr. 83 Česká dvouruční prstová abeceda: Q
Obr. 84 Česká dvouruční prstová abeceda: Q (druhá varianta)

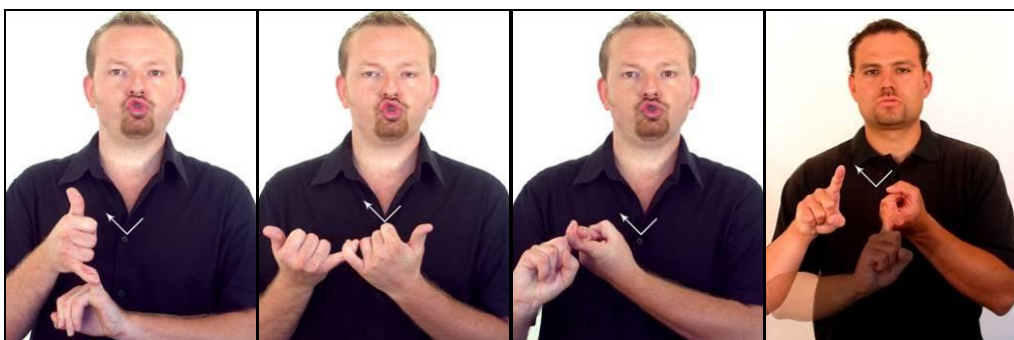
Obr. 85 Česká dvouruční prstová abeceda: R

Obr. 86 Česká dvouruční prstová abeceda: Ř
Obr. 87 Česká dvouruční prstová abeceda: Ř (druhá varianta)

Obr. 88 Česká dvouruční prstová abeceda: S
Obr. 89 Česká dvouruční prstová abeceda: S (druhá varianta)
Obr. 90 Česká dvouruční prstová abeceda: S (třetí varianta)
Obr. 91 Česká dvouruční prstová abeceda: S (čtvrtá varianta)
Obr. 92 Česká dvouruční prstová abeceda: S (pátá varianta)

Obr. 93 Česká dvouruční prstová abeceda: Š
Obr. 94 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (druhá varianta)
Obr. 95 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (třetí varianta)
Obr. 96 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (čtvrtá varianta)
Obr. 97 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (pátá varianta)

Obr. 98 Česká dvouruční prstová abeceda: T
Obr. 99 Česká dvouruční prstová abeceda: T (druhá varianta)

Obr. 100 Česká dvouruční prstová abeceda: Ṭ
Obr. 101 Česká dvouruční prstová abeceda: Ṭ (druhá varianta)

Obr. 102 Česká dvouruční prstová abeceda: U

Obr. 103 Česká dvouruční prstová abeceda: Ú
Obr. 104 Česká dvouruční prstová abeceda: Ú (druhá varianta)

Obr. 105 Česká dvouruční prstová abeceda: Ú
Obr. 106 Česká dvouruční prstová abeceda: Ů (druhá varianta)

Obr. 107 Česká dvouruční prstová abeceda: V

Obr. 108 Česká dvouruční prstová abeceda: W
Obr. 109 Česká dvouruční prstová abeceda: W (druhá varianta)

Obr. 110 Česká dvouruční prstová abeceda: X

Obr. 111 Česká dvouruční prstová abeceda: Y
Obr. 112 Česká dvouruční prstová abeceda: Y (druhá varianta)

Obr. 113 Česká dvouruční prstová abeceda: Ý
Obr. 114 Česká dvouruční prstová abeceda: Ý (druhá varianta)

Obr. 115 Česká dvouruční prstová abeceda: Z

Obr. 116 Česká dvouruční prstová abeceda: Ž
Obr. 117 Česká dvouruční prstová abeceda: Ž (druhá varianta)

Česká dvouruční abeceda je sice běžnou součástí komunikace českých neslyšících dospělých, ale při výchově vzdělávání neslyšících dětí se téměř nepoužívá. Kraulcová (2002) – bez bližšího vysvětlení – tvrdí, že se v pedagogické praxi neosvědčila, Potměšil (1992) se dokonce v naší jediné monografii věnované prstovým abecedám o české dvouruční prstové abecedě vůbec nezmiňuje.

Proč slyšící učitelé dětí s vadou sluchu a logopedi upřednostňují **jednoruční prstovou abecedu** před dvouruční? Zdůvodnění Kraulcové (2002, s. 230) je poněkud kuriózní: „... u nás (se) v *surdopedické praxi používá přednostně jednoruční prstová abeceda. Prstová abeceda dvouruční (...) je pomalejší a zřetelnější než abeceda jednoruční. Dvouruční abeceda je běžně srozumitelná i slyšícím, nejčastěji ji děti využívají při svých hrách. Jednoruční abeceda je rychlejší, ale méně srozumitelná.*“

Naše vysvětlení výrazné preference jednoruční prstové abecedy před dvouruční v rámci vzdělávání dětí s vadou sluchu v České republice je následující: Milánský kongres v roce 1880 se usnesl, že nic než mluvení, poslouchání a příp. odezírání nemá ve výchově a vzdělávání dětí s vadou sluchu místo (srov. např. Hrubý, 1999). Tomuto stanovisku se postupně podřídila většina států Evropy, včetně nás. Po jisté době však někteří pedagogové začali přiznávat, že tento „čistě orální“ trend není pro všechny děti optimální. Mezi „osvícenými“ byli i ruští učitelé, kteří se na konci třicátých let dvacátého století usnesli čelit dalšímu brzdění rozvoje myšlení dětí s vadou sluchu a zvládnání obsahu učebních osnov zavedením prstové abecedy (daktylotiky) jako pomocného prostředku pro určité fáze vzdělávání svých žáků (Koltunenková, 1989). Ruská prstová je jednoruční (srov. např. Carmel, 1982).

Podle Kraulcové (2002) se v našem novodobém školství pro děti s vadou sluchu začala prstová abeceda používat v roce 1957 v Praze (zřejmě v Holečkově ulici; pozn. A.H.). Domníváme se, že ji pražští učitelé převzali právě ze Sovětského svazu, který byl v té době „naším vzorem“. A převzali pravděpodobně jak její funkci²⁷ tak formu – jednoruční.

Dalším důvodem pro volbu jednoruční prstové abecedy ve vzdělávání dětí s vadou sluchu může být oficiální stanovisko představitelů organizací neslyšících. Ti převzali mezinárodní prstovou abecedu a modifikovali ji na písmena české abecedy: „*Prstová abeceda je v podstatě dvojí. Jednak je to oficiální prstová abeceda Svazu invalidů, publikovaná např. v časopise Gong. Tato prstová abeceda je pro jednu ruku a neslyšící sami ji užívají méně než srozumitelnější a frekventovanější abecedu pro dvě ruce*“ (Lauermann, 1986-87, s. 78-79).

Možná nejdůležitější argument pro volbu jednoruční prstové abecedy pro vzdělávací účely přinesl zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a změna dalších zákonů. Podle něj u nás existuje pouze prstová abeceda jednoruční: „*Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně **jedné ruky** k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy*“ (§ 6, odst. 1; zvýraznila A.H.).

²⁷ „*Daktylní forma řeči (je) dočasným pomocným prostředkem a (...) má souběžně s rozvojem artikulované řeči a odezírání (...) postupně vyhasínat*“ (Poul 1987, s. 120).

Na Obr. 119 je oficiální učební pomůcka pro školy pro sluchově postižené schválená MŠMT ČR (Lang, 2000a), z které vycházejí pomůcky další (srov. Straussová, 1999, Lang, 2000b, Kvačková, 2000). Artikulující ruka (většinou pravá) je zhruba v úrovni ramen, paže je ohnuta, loket směřuje k zemi. Při produkci se pohybují pouze prsty a příp. ruka v zápěstí. Tvary ruky zobrazují malá tiskací písmena české abecedy. Znaký pro jednotlivá písmena jsou oproti dvouruční prstové abecedě menší, což na produktora klade větší nároky na jemnou motoriku a recipientovi ztěžuje porozumění.

I přes to, že „školní podoba“ české jednoruční prstové abecedy je unifikovaná, v praxi se můžeme setkat s různými variantami realizace znaků pro jednotlivá písmena (srov. Obr. 119, 171 a 172). Nejsme schopni posoudit, jsou-li tyto rozdíly dané regionálně, věkem uživatelů, jejich vzděláním, sociálním postavením nebo jinými vlivy. Jistý podíl na nejednotnosti tvarů ruky pro některá písmena může jistě mít i nejednoznačnost jejich zobrazení (viz kap. *Vybraná úskalí zobrazování*).

Ne nepodstatným rozdílem mezi českou dvouruční a jednoruční prstovou abecedou je skutečnost, že zatímco u dvouruční prstové abecedy vidí recipient tvary písmen před sebou – jako kdyby četl, v jednoruční prstové abecedě jsou písmena různě „natočena“. Proto jsou při zakreslování zachycována nejen z pohledu produktora, ale také z pohledu recipienta, z boku atd. Různé úhly zobrazení na Obr. 119 si uvědomíme, porovnáme-li ho s fotografiemi na Obr. 120-170.

Obr. 118 Česká jednoruční prstová abeceda (Lang, 2000a)

Obr. 119 Česká jednoruční prstová abeceda: a

Obr. 120 Česká jednoruční prstová abeceda: á

Obr. 121 Česká jednoruční prstová abeceda: b

Obr. 122 Česká jednoruční prstová abeceda: c

Obr. 123 Česká jednoruční prstová abeceda: č

Obr. 124 Česká jednoruční prstová abeceda: d

Obr. 125 Česká jednoruční prstová abeceda: ď

Obr. 126 Česká jednoruční prstová abeceda: e

Obr. 127 Česká jednoruční prstová abeceda: é

Obr. 128 Česká jednoruční prstová abeceda: ě

Obr. 129 Česká jednoruční prstová abeceda: f

Obr. 130 Česká jednoruční prstová abeceda: g
Obr. 131 Česká jednoruční prstová abeceda: g (druhá varianta)

Obr. 132 Česká jednoruční prstová abeceda: h

Obr. 133 Česká jednoruční prstová abeceda: ch
Obr. 134 Česká jednoruční prstová abeceda: ch (druhá varianta)

Obr. 135 Česká jednoruční prstová abeceda: i

Obr. 136 Česká jednoruční prstová abeceda: í

Obr. 137 Česká jednoruční prstová abeceda: j

Obr. 138 Česká jednoruční prstová abeceda: k
Obr. 139 Česká jednoruční prstová abeceda: k (druhá varianta, pohled z boku)
Obr. 140 Česká jednoruční prstová abeceda: k (třetí varianta, pohled z boku)
Obr. 141 Česká jednoruční prstová abeceda: k (čtvrtá varianta)
Obr. 142 Česká jednoruční prstová abeceda: k (pátá varianta)

Obr. 143 Česká jednoruční prstová abeceda: l

Obr. 144 Česká jednoruční prstová abeceda: m

Obr. 145 Česká jednoruční prstová abeceda: n

Obr. 146 Česká jednoruční prstová abeceda: o

Obr. 147 Česká jednoruční prstová abeceda: ó

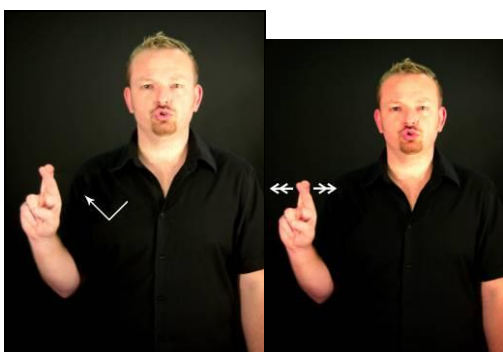
Obr. 148 Česká jednoruční prstová abeceda: p
Obr. 149 Česká jednoruční prstová abeceda: p (pohled zezadu)

Obr. 150 Česká jednoruční prstová abeceda: q
Obr. 151 Česká jednoruční prstová abeceda: q (druhá varianta)

Obr. 152 Česká jednoruční prstová abeceda: r

Obr. 153 Česká jednoruční prstová abeceda: ř
Obr. 154 Česká jednoruční prstová abeceda: ř (druhá varianta)

Obr. 155 Česká jednoruční prstová abeceda: s

Obr. 156 Česká jednoruční prstová abeceda: š

Obr. 157 Česká jednoruční prstová abeceda: t

Obr. 158 Česká jednoruční prstová abeceda: ť

Obr. 159 Česká jednoruční prstová abeceda: u

Obr. 160 Česká jednoruční prstová abeceda: ú

Obr. 161 Česká jednoruční prstová abeceda: ů

Obr. 162 Česká jednoruční prstová abeceda: v

Obr. 163 Česká jednoruční prstová abeceda: w

Obr. 164 Česká jednoruční prstová abeceda: x

Obr. 165 Česká jednoruční prstová abeceda: y

Obr. 166 Česká jednoruční prstová abeceda: ý

Obr. 167 Česká jednoruční prstová abeceda: z
Obr. 168 Česká jednoruční prstová abeceda: z (pohled zezadu)

Obr. 169 Česká jednoruční prstová abeceda: ž

Shrnutí: V České republice existují dva typy prstové abecedy. Dvouruční prstová abeceda kopíruje tvary velkých tiskacích písmen české abecedy. Snadno se produkuje i „čte“. Tvary písmen vytvarované rukama jsou zřetelné, dostatečně velké a vzájemně snadno rozlišitelné. Používají ji zejména dospělí neslyšící.

Jednoruční prstová abeceda má svůj základ v mezinárodní prstové abecedě. Některými autory je považována za oficiální českou prstovou abecedu (srov. Lauer mann, 1986-87, Potměšil, 1992). Tvary ruky připomínají tvary malých tiskacích písmen, podobnost ale není vždy tak zřetelná jako u abecedy dvouruční. Komunikace jednoruční prstovou abecedou je náročnější pro produktora i pro recipienta. Od produktora vyžaduje dobrou jemnou motoriku ruky. Pro recipienta nemusí být vždy snadné odlišit od sebe znaky pro jednotlivá písmena. Jednoruční prstová abeceda je – na rozdíl od dvouruční – používána ve školách pro sluchově postižené.

Tvary rukou reprezentující písmena české abecedy se mohou u jednotlivých uživatelů více či méně různit. To platí pro obě české prstové abecedy, pro jednoruční i pro dvouruční.

Zajímavost: V drtivé většině se zvlášť zobrazuje prstová abeceda jednoruční a zvlášť prstová abeceda dvouruční. Ojediněle se však lze setkat i s jejich zobrazením společným (Obr. 171 a 172).

Obr. 170 Česká prstová abeceda na jednu ruku / na dvě ruce – pohlednice (Českomoravská jednota neslyšících, Unie neslyšících Brno, 2003)

Obr. 171 Česká prstová abeceda: Na jednu ruku, Na dvě ruce – pohlednice (Českomoravská jednota neslyšících, 2001)

Uživatelé

Poloprázdný vůz prázdninového metra a na sedadlech proti sobě dvě náctileté slečny. Pokud čekáte morální téma „Mladší, uvolněte místo starším,“ musím vás zklamat. O to vůbec nešlo. Slečny prostě jen tak klábosily. Ale jak! Mlčky. Žádná z nich při tom neřekla ani slovo. Metro snaživě zkracovalo vzdálenost do příští zastávky a já začal s výlovem vzpomínek na školní léta. Vztyčený ukazovák je rovný jako I, zalomené ruce s propletenými prsty, to by mohlo být R, a tři prostřední prsty přiložené k rozevřené dlani druhé ruky zase M... „Nechytačka,“ přetrhla soustředěné ticho mezi nimi ta první a druhá na to, že fajn, tak prý tedy ještě jednou. (...) Spiklenecká dívčí dvojice se s novou vervou pustila do svého tajuplného rozhovoru prstovou abecedou, tak nepraktického, pomalého a těžkopádného, že každé slovo v něm vypadá jako zkamenělá stopa nějakého dávno vyhynulého alosaura. O čem si povídaly? Nevím. Nestopoval jsem toho uprchlíka z Jurského parku, a nemám tudíž ponětí, kam šel. To máte tak: tvorové vzácní jako on by se neměli plašit. A pak, není slušné číst někomu přes rameno jeho esemesky. (<http://knihovna.adam.cz/archiv2/rservice.php?akce=tisk&cislocianku=1880>; cit. 21. 8. 2006)

Vybraný úryvek dokládá velmi zajímavý jev: Zdá se, že v České republice je prstová abeceda nejen běžnou součástí komunikace lidí s vadou sluchu, ale také prvkem „obecné vzdělanosti národa“. Jak je možné, že umět produkovat a „číst“ prstovou abecedu je u nás tak běžná dovednost?

Domníváme se, že možnou příčinu lze najít ve velké tradici a oblíbenosti skautingu. Prstová abeceda totiž bývá mnohými autory zařazována mezi tzv. substituční kódy psané podoby mluveného jazyka, resp. šifry (srov. např. Černý, Holeš, 2004). A šifrování patří k základním dovednostem všech skautů, junáků, turistů, ale i pionýrů.²⁸ Praktické použití české dvouruční prstové abecedy bývá součástí nejedné skautské zkoušky nebo zálesáckého bobříka.²⁹

Toto velké rozšíření dovednosti produkovat českou dvouruční prstovou abecedu a rozumět jí se přímo nabízí k využití při interkulturní komunikaci lidí slyšících a neslyšících. Je pravda, že vést v prstové abecedě dlouhé rozhovory je „nepraktické, pomalé a těžkopádné“, ale pro sdělení krátkých informací či pro podporu odezírání nových/neznámých slov či jmen je prstová abeceda jistě neocenitelná.³⁰ V neposlední řadě může být prstová abeceda „první pomocí“ pro osoby, které náhle ohluchly, a jejich blízké. Pokud prstovou abecedu znají,

²⁸ Vyobrazení prstové abecedy (bez uvedení zdrojů) obsahují mnohé www stránky skautských, junáckých, turistických a pionýrských oddílů. Některé rozlišují jednoruční a dvouruční prstovou abecedu, jiné uvádějí pouze dvouruční. Některé oddíly k praktickým vyobrazením přidávají také informace teoretické. Zřejmě je jednotliví webmasteři od sebe vzájemně kopírují, protože na několika webových stránkách jsme našli totožné znění (opět bez uvedení zdrojů): „*Tato abeceda pochází ze Španělska, kde ji nacházíme ve spisech z r. 1535 a 1575 jako tajnou mluvu. Tímto způsobem měla být znázorněna písmena latinské abecedy polohou prstů. Pak ji použil jako první Španěl Bonet k výuce neslyšících. V r. 1837 použil S.G. Howe, ředitel Parkinsova ústavu v Bostonu této ruční abecedy u své první hluchoslepé žačky Laury Bridgmanové. V r. 1878 byl tento komunikační systém zaveden v americkém systému vyučování neslyšících. U postiženého s úplnou ztrátou zraku se hláskuje v jeho ruce, tu může hluchoslepý vnímat hmatem, a má-li zbytky zraku, hláskuje se ve výši a v blízkosti jeho očí*“ (<http://www.plichtice.cz/view.php?cislocianku=2006020901>; cit. 23. 8. 2006).

²⁹ „*Bobřík indiánských signálů: Ke splnění tohoto bobříka musíš znát dobře morseovku. Určenou zprávu vyslat rychlostí nejméně 12 písmen za minutu. A taktéž 12 písmen za minutu od kamaráda přijmout. Stejně tak musíš ovládat prstovou abecedu*“ (<http://www.oskadet.cz/pechacek/bobrici.php3>; cit. 23. 8. 2006; graficky upravila A. H.); „*Nováčkovská zkouška: (skládá se jeden měsíc) K složení NZ je potřeba: Mít alespoň 80% docházku, Umístit se nad 80% v oddílové hře, Založit si „Cancák“, Udělat si KPZ, Umět uvázat 6 základních uzlů, Umět prstovou abecedu, Zúčastnit se výpravy konající se déle jak jeden den, Zúčastnit se alespoň 2 schůzek mimo Klubovku, Přinést přihlášku podepsanou od rodičů*“ (<http://www.kapka.info/showpage.php?name=novackovska>; cit. 23. 8. 2006; graficky upravila A. H.).

³⁰ „*Umím perfektně odezírat i dobře mluvit. Znakovou řeč jsem nikdy neovládala (...). Pouze jsme si často pomáhali prstovou abecedou, nerozuměli-li jsme nějakému slovu, nejčastěji to byla obtížná či cizí slova a hlavně jména a příjmení*“ (<http://www.volny.cz/jck.kratochvil/index.html>; cit. 21. 8. 2006).

nemusí se – alespoň v prvním období po ohluchnutí – nic nového učit. Pokud ji neznají, nemělo by pro ně být problémem v relativně krátké době si ji osvojit.

Zajímavost: Několik příkladů ilustrujících, že prstová abeceda je pevnou součástí kulturního povědomí (alespoň) části našeho národa:³¹

- „Při hodině občanské výchovy jsme si s kamarádem **dopisovali ,prstovou abecedou‘**. Učitelka na to: „Veroniko, nevzrušuj se, on si jenom protahuje prsty.“ (http://www.inex.cz/interact/archiv/perly2002.htm; cit. 21. 8. 2006).
- „Za 5 hodin zjistím, že jsem usla. Stojíme na hranicích. Spolu s holkama začínáme zpívat. Po hodině už nemůžeme ani mluvit, tak spolu **kecáme skrz prstovou abecedu**. Brzo nás to přestane bavit, tak jdeme zase spát, ať nám to rychleji uteče“ (http://th-woooow.blog.cz/0605/4-na-6-to-je-blbost-ne-i; cit. 21. 8. 2006).
- „Taháky a jiná zakázaná podpora: Protože taháky začaly přibývat, vymyslel Táboráček důmyslné zařízení v penálu – Tahákonosič. To byla kapsa plná taháků všech velikostí s různým zaměřením. (...) Postupem se tento systém zdokonalil (...). Dalším důmyslným **pomocníkem byla prstová abeceda**. Obzvláště v předních lavicích měli postupem velkou produktivitu (asi 50 úhozů za minutu)“ (http://www.th-ales.cz/alesek/zakladka/kronika/zakladka%20kronika%2003.htm; cit. 21. 8. 2006).
- „... vložila sem se do hovoru a Nela si nenápadně klepala na čelo a **prstovou abecedou mi nadávala**. „Ségra ty seš vážně dilina, všechno posereš... Prosim tě drž hubu, jinak zůstaneme sedět doma na prdeli...“ (http://sisinka-zuza.blog.cz/0606; cit. 23. 8. 2006)
- „Pak už jsme nasedli do vlaku směr Nymburk. Z toho si pamatuju jen to, že já + Míra + Rosi + Beny + Katysh jsme seděli v přídavném prostoru a **přes sklo jsme si prstovou abecedou povídali s Johnym + Moňou**“ (http://www.brezoleum.net/kroniky-2006/cesky-raj.htm; cit. 23. 8. 2006).

³¹ Všechny ukázky graficky upravila A.H.

Prstové abecedy v komunikaci lidí s vadou sluchu

Prstovou abecedu používají v naší části světa ve své komunikaci snad všichni lidé s vadou sluchu. Jak už bylo řečeno, v komunikaci vedené ve většinovém mluveném jazyce plní převážně funkci podpůrného prostředku pro odezírání a/nebo náhrady mluvení v okamžiku, kdy je odezírání nemožné. Proto by výborná dovednost produkce a hlavně percepce prstové abecedy měla patřit k základnímu „řemeslnému vybavení“ vizualizátorů mluvené češtiny i transliterátorů znakové češtiny.

Prstová abeceda je však také nedílnou součástí komunikace v jazycích znakových, i když se procento jejího zastoupení v promluvách realizovaných v různých znakových jazycích liší, a někdy i velmi podstatně. Proto ani tlumočnický znakového jazyka se bez velmi dobré, a hlavně obousměrné, dovednosti používat prstovou abecedu neobejde.

V České republice by tlumočníci pro neslyšící měli na srovnatelně dobré úrovni ovládat obě prstové abecedy, jednoruční i dvouruční. Jen tak mohou následovat ve způsobu komunikace svého neslyšícího klienta. Jednoruční a dvouruční prstovou abecedu je nezbytné od sebe oddělovat. Nemělo by docházet k míšení jednoruční a dvouruční prstové abecedy v jedné tlumočené situaci, či dokonce v jedné promluvě nebo slově.

Využití prstové abecedy ve znakovém jazyce pro výpůjčky z mluveného jazyka

Obecně se má za to, že prstová abeceda je vhodným „převodníkem“ slov z mluveného jazyka do jazyka znakového a že se využívá zejména pro vlastní jména, cizí slova, odborné názvosloví a tam, kde chybí znaky: „*Prstová abeceda je integrální součástí českého znakového jazyka (...), kde se využívá k odhláskování cizích slov, odborných termínů a pojmů, pro které dosud nejsou ustáleny znaky českého znakového jazyka*“ (Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a změně dalších zákonů, srov. Potměšil, 1992, Krahulcová, 2002 aj.).

V České republice zatím bohužel nebyly provedeny výzkumy, které by se používáním prstové abecedy v komunikaci znakovým jazykem zabývaly. Proto čtenářům v krátkosti představíme jeden z výzkumů amerických. Domníváme se, že dobře ilustruje vybrané principy používání prstové abecedy ve vizuálně-motorické komunikaci neslyšících, a to i přesto, že postavení prstové abecedy v americkém znakovém jazyce a v českém znakovém jazyce se dosti výrazně liší.

Tyto rozdíly jsou dány historicky: V rámci tzv. Rochesterské metody byla prstová abeceda na přelomu devatenáctého a dvacátého století jediným oficiálním komunikačním prostředkem neslyšících osob v USA. Více než sedmdesát let trvající období, kdy ve školách pro neslyšící žáci a učitelé komunikovali výlučně „prstovou řečí“ a znakový jazyk měl být zapomenut, se výrazně odrazilo v dnešní podobě amerického znakového jazyka (ASL).³²

³² Ve škole pro neslyšící žáky, kterou začátkem devatenáctého století na základě svých francouzských zkušeností založili T.H. Gallaudet a L. Clerc, se ke komunikaci používal znakový jazyk i prstová abeceda. Tento způsob výuky následně převzaly i ostatní školy pro neslyšící. Změna v americkém školství pro neslyšící nastala, když byla v roce 1876 experimentálně otevřena škola pro neslyšící, v které se komunikovalo výlučně prstovou abecedou. Znakový jazyk byl zcela vyloučen, a to při vyučování i mimo něj. Metoda – podle města, v němž

Padden, Gunsauls (2003) uvádějí, že prstová abeceda představuje 12-35 % všech projevů v ASL;³³ procento je nezávislé na pohlaví, věku, ekonomicko-sociální a etnické příslušnosti jednotlivých mluvčích, ale může být ovlivněno tématem a situací (např. ve škole). Rodilí mluvčí ASL používají prstovou abecedu nepatrně častěji než mluvčí nerodilí.

K těmto zjištěním dospěli Padden a Gunsauls (2003) na základě výzkumu sledujícího distribuci prstové abecedy v rámci ASL. Nejméně 70 % případů použití prstové abecedy se týkalo podstatných jmen. Překvapující bylo, že u všech mluvčích byl téměř vyrovnaný počet jmen obecných a vlastních, což odporuje výše uvedenému – a také v USA tradovanému – přesvědčení, že prstová abeceda se používá především pro jména vlastní a odborné termíny. Dále následovala přídavná jména a slovesa. Ostatní slovní druhy tvořily dohromady velmi malé procento (Padden, Gunsauls, 2003).

Co mělo v americkém výzkumu vliv na výběr slov, pro která se mluvčí ASL rozhodli použít prstovou abecedu? **Věk, vzdělání, profese a téma** (např. v diskusi o krevních destičkách se procento používání prstové abecedy oproti průměru zvýšilo). Lidé mladší a lidé méně vzdělaní někdy prstovou abecedu používali více pro vlastní jména, lidé s technickým nebo nějakým specializovaným vzděláním pro odborné termín (Padden, Gunsauls, 2003).

A jaká fakta přinesl výzkum Padden, Gunsauls (2003) k obecně rozšířenému názoru, že výpůjčky z mluveného jazyka do znakového jazyka prostřednictvím prstové abecedy se uplatňují tehdy, když ve znakovém jazyce nejsou znaky pro určitá slova mluveného jazyka? Minimálně v ASL toto tvrzení neplatí. V analyzovaném materiálu spontánní komunikace mluvčích ASL se např. zároveň objevilo vyjádření F-A-X (podstatné jméno), F-X (sloveso)³⁴ a FAX.³⁵

Prstovou abecedu i ASL pro jeden jev v uvedeném výzkumu používal mnohdy tentýž mluvčí v rámci jedné promluvy – často kvůli tomu, že chtěl prostřednictvím ASL vs. prstové abecedy u posluchačů vzbudit nějaký **efekt**. Pro výběr prstové abecedy, nebo znaku se mluvčí rozhodovali, ať vědomě či nevědomě, podle **cíle**, kterého chtěli svou komunikací dosáhnout: „... *prstová abeceda je v ASL více než převodník anglických slov; může také zpřístupňovat jisté dimenze významu. Třebaže znaky tvoří jádro tohoto jazyka, prstová abeceda může být díky své lineární struktuře dělitelná do jednotlivých segmentů-písmen využívána pro modelování významových konstrukcí*“ (Padden, Gunsauls, 2003; přeložila A.H.).

Shrnutí: Výzkumy zaměřené na používání prstové abecedy v rámci komunikace českých neslyšících nebyly dosud provedeny. Je však velmi pravděpodobné, že podobně jako v ASL volí mluvčí českého znakového jazyka prstovou abecedu nejen – jak se obecně traduje – při

sídlila škola, jež se významně zasadila o „nadvládu“ prstové abecedy a vymýcení znakového jazyka z vyučování neslyšících dětí – následně pojmenovaná **Rochesterská metoda** se postupně rozšířila do drtivé většiny amerických škol pro neslyšící a několik desetiletí byla oficiální metodou vzdělávání amerických neslyšících (Padden, Gunsauls, 2003).

³³ Podobně vysoký podíl promluv v prstové abecedě je podle Padden, Gunsauls (2003) už jen v britském a ve švédském znakovém jazyce.

³⁴ F-X autoři výzkumu klasifikovali jako směrové sloveso, což si vysvětlujeme tak, že F bylo artikulováno v - horizontální rovině u subjektu (odesílatele faxu) a X u objektu (příjemce faxu).

³⁵ V lingvistice znakových jazyků je zvykem znaky zapisovat VELKÝMI PÍSMENY a promluvy v prstové abecedě V-E-L-K-Ý-M-I-P-Í-S-M-E-N-Y S-E S-P-O-J-O-V-N-Í-K-Y.

přenášení či zavádění nových slov z mluvené češtiny do českého znakového jazyka, u cizích slov, vlastních jmen a odborných termínů, ale také když chtějí **od tématu nebo konkrétního slova vyjádřit odstup**. Obyčejně ji nepoužívají pro komunikaci každodenní, familiární a intimní.

Čeští neslyšící vždy slova nebo sdělení realizovaná prstovou abecedou doprovázejí bezhlasným nebo hlasitým vyslovením všech ukazovaných písmen nebo alespoň části z nich. Tato skutečnost je pravděpodobně dána zažitou praxí v našich školách pro sluchově postižené, kde je od žáků souběžné mluvení a hláskování prstovou abecedou mnohdy vyžadováno (srov. Poul, 1987, Krahulcová, 2000).

Zajímavost 1: V ASL se prstovou abecedou většinou produkují úplná slova a celé věty nebo frazémy. Ale jeho integrální součástí je také mnoho „zkratek“ převzatých z mluvené angličtiny, např. pro zeměpisné názvy P-A (Pennsylvania), S-D (San Diego nebo South Dakota); pro označení osob C-P (Carol Padden); pro názvy firem a společností H-P (Hewlett Packard) i pro frazémy H-N-Y (Happy New Year) (Padden, Gunsauls, 2003).

Miles (1988) tyto příklady použití prstové abecedy nenazývá zkratky, ale hláskovací neboli **spellovací vzorce** (fingerspelling patterns), v nichž bývají jednotlivá písmena propojena pomocí specifických pohybů. V britském znakovém jazyce jsou podle něj spellovací vzorce charakteristické pro názvy měst, např. B-L (Bristol), N-C (Newcastle), B-H-M (Birmingham).

Podobné použití prstové abecedy lze vysledovat i v komunikaci českých neslyšících, písmena jsou však produkována všechna najednou, např. WC (Obr. 173), I LOVE YOU (Obr. 174) či RIO DE JANEIRO (Obr. 175). Pravděpodobně se vesměs jedná o přejímky z cizích znakových jazyků.

Obr. 172 WC (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena W a C)

Obr. 173 I LOVE YOU (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena I, L a Y)

Obr. 174 RIO DE JANEIRO (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena R, D a J)³⁶

Zajímavost 2: Ve výzkumu, v němž Padden, Gunsauls (2003) dospěli k zjištění, že 12-35 % všech promluv ASL je tvořeno prstovou abecedou, sledovali pouze ty případy, kdy byla prstovou abecedou vyjádřena slova a vyšší jednotky. Jako použití prstové abecedy nepočítali v ASL velmi frekventované tzv. iniciálové nebo **inicializované znaky** (initial signs), tedy znaky ASL, v nichž je výchozí pozice ruky nebo rukou totožná s tím písmenem americké prstové abecedy, jímž začíná příslušné anglické slovo (srov. Evans, 1982, 2001, Padden, Gunsauls, 2003).

Domníváme se, že inicializované znaky najdeme i ve znakové zásobě českého znakového jazyka, i když jejich počet je velmi malý. Za inicializované znaky lze podle našeho názoru považovat např. znaky OCET (Obr. 176), OCTAVIA (Obr. 177), VLTAVA (Obr. 178), REKORD (Obr. 179), KAKAO (Obr. 180), KVASNICE (Obr. 181), DŽUS (Obr. 182), KURVA (Obr. 183) a (Obr. 184 a 185). Otázkou je, jestli za inicializovaný znak pokládat také znaky typu JOGURT, jejichž artikulace je zcela identická s artikulací jednoručního nebo dvouručního počátečního písmene slova (srov. Obr. 138 a 186).

Obr. 175 OCET (v průběhu provedení znaku se paže nehýbe, pohyb vychází ze zápěstí)

Obr. 176 OCTAVIA

³⁶ Znaky na Obr. 173-175 byly vybrány na základě konzultace autorky publikace s učitelem oboru Čeština v komunikaci neslyšících Martinem Wiesnerem. Neslyšícím druhé generace, rodilým mluvčím českého znakového jazyka.

Obr. 177 VLTAVA

Obr. 178 REKORD

Obr. 179 KAKAO

Obr. 180 KVASNICE

Obr. 181 DŽUS

Obr. 182 KURVA (Na fotografii je špatně zachyceno postavení ruky. Natažené prsty mají být ve vertikální předozadní rovině.)

Obr. 183 PARDUBICE

Obr. 184 PARDUBICE (pohled z boku, konec znaku)

Obr. 185 JOGURT

Kromě těchto českých inicializovaných znaků jsou nedílnou součástí slovní zásoby českého znakového jazyka též inicializované znaky převzaté z cizích znakových jazyků, např. znak KOMUNIKACE (Obr. 187), který je používán vedle českého KOMUNIKACE (Obr. 188).

Obr. 186 KOMUNIKACE (ruce mají tvar písmene c v americké jednoruční prstové abecedě; pohyb probíhá ve vodorovné rovině)

Obr. 187 KOMUNIKACE (pohyb probíhá ve vodorovné rovině)

Prstovou abecedu lze podle našeho mínění vysledovat také ve znacích BAR (Obr. 189) a ČOKOLÁDA (Obr. 190), ale zde se nejedná o použití prvního písmene, takže je za inicializované znaky už nepovažujeme.³⁷

Obr. 188 BAR (tvar ruky má tvar písmene r v české jednoruční prstové abecedě)

Obr. 189 ČOKOLÁDA (tvar ruky má tvar písmene k v české jednoruční prstové abecedě)

Příklady použití prstové abecedy v komunikaci českým znakovým jazykem³⁸

Velmi časté jsou situace, kdy nám jde o pochopení **obsahu sdělení** a zároveň o předání informace o **podobě slova** (např. odborného termínu či vlastního jména) v psané češtině. Tyto situace nastávají např. u lékaře, při vyučování nebo při odborné přednášce.

Příklad z tlumočení u lékaře: Lékař neslyšícímu pacientu sdělí, že má mononukleózu. Mohou nastat čtyři možnosti: buď pacient zná znak MONONUKLEÓZA i slovo

³⁷ Znaky na Obr. 176-188 byly vybrány na základě konzultace autorky publikace s učitelem oboru Čeština v komunikaci neslyšících Martinem Wiesnerem. Neslyšícím druhé generace, rodilým mluvčím českého znakového jazyka.

³⁸ Seznam příkladů vznikl na základě konzultací autorky publikace s učitelem oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK v Praze Petrem Vysučkem a Radkou Novákovou. Oba jsou neslyšící několikáté generace, rodilí mluvčí českého znakového jazyka a oba mají zkušenosti s výukou neslyšících dětí i dospělých ve znakovém jazyce, a to v České republice i v zahraničí. Žádný výzkum na toto téma u nás bohužel dosud neproběhl, i když by byl jistě velmi potřebný a užitečný.

mononukleóza, nebo zná jen slovo, nebo jen znak, nebo ani znak, ani slovo. Z ordinace by měl odcházet se znalostí znaku i slova M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A. Znak potřebuje používat v intrakulturní komunikaci českým znakovým jazykem a slovo při interkulturní komunikaci mluveným nebo psaným českým jazykem (např. když si bude hledat informace o mononukleóze na internetu nebo když bude psát zprávu o nemoci svému zaměstnavateli).

Příklad z tlumočení ve škole: Ve chvíli, kdy učitel říká, že dnes se seznámíme s historií výroby teleskopických korunek, mělo by mu jít o to, aby žáci uměli termín používat jak v komunikaci znakovým jazykem (TELESKOPICKÉ KORUNKY) tak v komunikaci v češtině (T-E-L-E-S-K-O-P-I-C-K-É K-O-R-U-N-K-Y). Bez znalosti znaku bude jejich komunikace o teleskopických korunkách realizovaná v českém znakovém jazyce zbytečně komplikovaná a/nebo nejednoznačná a bez českého termínu se neobejdou při studiu odborné literatury ani při písemném testu.

Když tlumočník znak TELESKOPICKÉ KORUNKY použije poprvé, nemusí jeho obsah žáci znát, protože se s teleskopickými korunkami seznamují poprvé. Stejně tak slyšícímu mluvčímu češtiny nic neřekne, když z úst učitele termín teleskopické korunky uslyší poprvé. Je na učiteli, aby žákům vysvětlil, co teleskopické korunky jsou.

O tom, jak za sebou řadit sdělení ve znakovém jazyce a v prstové abecedě, přináší zajímavé poznatky Humphries, MacDougall (2000, čerpáno z Padden, Gunsauls, 2003). Opírají se o praxi neslyšících učitelů působících v bilingválních třídách, v kterých se klade stejný důraz na znalost amerického znakového jazyka a na znalost psané angličtiny.

Tito učitelé velmi aktivně používají tzv. **metodu řetězení** založenou na postupném označení jednoho jevu znakovým jazykem, psaným jazykem a prstovou abecedou, čímž demonstrují vzájemnou ekvivalenci těchto vyjádření. Například při učivu o sopkách nejdříve učitel sopku namaloval na tabuli, pak vedle napsal slovo volcano, pokračoval VOLCANO a nakonec V-O-L-C-A-N-O.

Stejnou techniku popsal i Kelly (1990, čerpáno z Padden, Gunsauls, 2003), který k ní dospěl na základě studia komunikace v rodinách, kde byli rodiče i děti neslyšící uživatelé ASL. Rodiče ji používali, když chtěli dětem představit ASL i psanou angličtinu. Kelly tento způsob komunikace, kdy za vyjádřením prstovou abecedou vzápětí následuje vyjádření ve znakovém jazyce, označuje jako „**sendvičování**“ (**sandwiches**).

Řetězení a sendvičování používáme tehdy, když chceme příjemce seznámit s oběma jazyky, mluveným i znakovým, tedy většinou na začátku komunikace o daném tématu (ve škole např. při prvním nebo druhém probírání jisté látky, nebo když se k ní vracíme po delší době). Při opakovaném výskytu slovo už zpravidla překládáme pouze znakem.

A jak slova a znaky řetězit či sendvičovat? Máme několik možností, které demonstrujeme na příkladu s mononukleózou: MONONUKLEÓZA → M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A, M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A → MONONUKLEÓZA, M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A →

MONONUKLEÓZA → M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A a MONONUKLEÓZA → M-O-N-O-N-U-K-L-E-Ó-Z-A → MONONUKLEÓZA.³⁹

Vzhledem k tomu, že sdělení prstovou abecedou nemusí být pro příjemce vždy jednoduché „rozluštit“, jeví se jako výhodné slovo napsat na papír nebo na tabuli. Této možnosti ovšem nemůže využít tlumočník, nýbrž klient, jehož sdělení tlumočíme, v našich dvou příkladech tedy lékař sdělující diagnózu mononukleóza a učitel chystající se seznámit své žáky s teleskopickými korunkami. Ideální je spojit psaný text, prstovou abecedu, znakový jazyk a demonstraci, jak tomu bylo v příkladu se sopkou. Tyto možnosti jsou však už zcela mimo kompetence tlumočnicka.

Někdy se stane, že **známe slovo mluveného jazyka**, ale nevíme, jaký je přesně jeho obsah a/nebo **neznáme příslušný znak**, a chceme se na něj doptat. V tom případě známé slovo mluveného jazyka vyhláskujeme prstovou abecedou. Stejně postupujeme i při **ústním zkoušení** a testování, kdy víme nebo předpokládáme, že by překlad slova do znakového jazyka zkoušené osobě napověděl, což není naším záměrem. V tomto případě je více než vhodné, aby zkoušející (ne tlumočník) slovo napsal na papír nebo na tabuli.

Co dělat, když potřebujeme komunikovat (příp. tlumočit) ve znakovém jazyce a neznáme potřebný znak? Pokud není zbytlí, lze slovo, které neumíme přeložit, při prvním použití vyhláskovat prstovou abecedou. V další komunikaci buď stále používáme prstovou abecedu, nebo – a to pravděpodobně častěji – jen první písmeno onoho slova,⁴⁰ většinou následované prostorovým nebo očním odkazem na zmiňovaný subjekt, vždy však doprovázené tichým vyslovením celého slova.⁴¹

Je ovšem třeba důrazně upozornit, že i když v každém jazyce existují slova používaná v přejaté podobě (např. do češtiny nepřekládáme slova jako *fax*, *internet* nebo drogový *dealer*) využívání tohoto postupu je žádoucí omezit na minimum! Většinou totiž takový „překlad“ ve skutečnosti příjemci žádné informace nepřinese.

Abychom se lépe vžili do pocitů příjemce sdělení v českém znakovém jazyce s „výpůjčkami z českého jazyka“ realizovanými prstovou abecedou, využijeme příkladu s překladem z němčiny do češtiny: Na *Insel Usedom* je dosud zachována divoká příroda. V *Wisentgehege* můžeme dokonce vidět *Wisente*.

Pokud neumíme německy, můžeme o tomto sdělení říci pouze to, že je o nějaké zachované divoké přírodě a že obsahuje několik cizích slov, kterým nerozumíme. Informační hodnota takového sdělení je velmi nízká, téměř nulová.

³⁹ Specifická situace může nastat, když v komunikaci používáme cizí vlastní jméno, které má v češtině jinou podobu než v původním jazyce, příp. k němu existuje ještě původní a český znak. Chceme-li své komunikační partnery seznámit se všemi těmito variantami, vzniklý řetězec ekvivalentních označení může být velmi dlouhý (např. Německo, NĚMECKO, N-Ě-M-E-C-K-O, Deutschland, DEUTCHLAND, D-E-U-T-C-H-L-A-N-D).

⁴⁰ Vyzorovali jsme, že první písmeno slova je pak nezřídka „ukazováno v pohybu“, např. u slova *latina* tvar ruky L vykonává kruživý pohyb ve vertikální rovině rovnoběžné s rovinou obličeje. K tomuto tématu však chybějí další informace, a tak je v této publikaci necháváme stranou.

⁴¹ Takto postupujeme také tehdy, když se v komunikaci vyskytnou vlastní jména, která nemají svůj znak.

Správný překlad, v kterém zůstala zachována vlastní jména (viz výše příklad s mononukleózou) by mohl vypadat například takto: Na ostrově *Usedom* je dosud zachována divoká příroda. V oboře *Wisentgehege* můžeme dokonce vidět zubry.

Výše jsme naznačili, že s různými důvody využití prstové abecedy se často setkáváme při výuce. Jeden z dalších případů přibližuje Padden, Gunsauls (2003). Neslyšící učitelka, která měla v plánu ukázat žákům na pokusu s práškem do pečiva, vodou a octem, jaký je vztah mezi plynným a kapalným skupenstvím látek, sdělila žákům na začátku hodiny, že dnes budou řešit problém. Ale nepůjde o osobní PROBLÉM s přáteli apod., toto bude P-R-O-B-L-É-M. Pracovala se dvěma koncepty: s **konceptem spontánního**, přirozeného, známého a dětem blízkého (PROBLÉM)⁴² a s **konceptem vědeckého**, odborného a odtažitého (P-R-O-B-L-É-M).⁴³

Ve výuce se s prstovou abecedou dále setkáváme, potřebujeme-li žáky informovat o **přesné psané nebo mluvené podobě určitého sdělení či slova nebo o jeho tvarech**. Takové „citace“ potřebujeme více či méně často používat např. při výuce tvarosloví (skloňování a časování), při tvoření slov, při upozorňování na rozdíl mezi psanou a mluvenou podobou (tužka vs. [tuška], boot vs. [bu:t]) či při vysvětlování chyb nebo zvláštností v určitém psaném nebo mluveném textu.

I v těchto případech se zhusta používá řetězení a sendvičování. Ne vždy se prstovou abecedou produkují celá slova či sdělení. Velmi často se jí artikuluje pouze „přidávané nebo změněné“ části slova. Např. slovo lesík je pak složeno ze znaku LES a přípony -Í-K.⁴⁴ Celé sdělení pak může vypadat např. MALÝ LES LES-Í-K. Konkrétní příklady jsou velmi variabilní. Jistě by bylo přínosné podrobit je cílenému jazykovému výzkumu.

Opět je důležité zdůraznit, že ve všech těchto případech je pro všechny účastníky komunikace velmi přínosné zapisovat „diskutované“ tvary a sdělení na viditelné místo, ve škole zřejmě na tabuli nebo na monitor počítače napojený na dataprojektor.

Ve všech situacích uvedených výše se sdělení vyjadřovaná prstovou abecedou za určitých okolností kombinovala se sděleními artikulovanými ve znakovém jazyce. Existují ale i **obecně známé názvy uměleckých děl, obchodních řetězců, firemních značek, fyzikálních jednotek, počítačových zkratk** apod., které se vyjadřují jen prstovou abecedou (např. Opel Agila, Opel Meriva; dB, kPa; .doc, .exe). Stejně tak se pouze prstovou abecedou vyjadřuje většina **zkratk**. Vedle nich bychom samozřejmě našli ve stejných oblastech i názvy, které mají svůj překlad do českého znakového jazyka (např. TRABANT, ŠKODA, KILOMETR, DEKAGRAM).

⁴² Může jít také o už **známý** význam slova, např. *želva*.

⁴³ Může také jít o nový význam nebo **nové** použití známého slova, např. *pláče jako želva*.

⁴⁴ Obyčejně se tvrdí, že prstovou abecedou hojně používá znakovaná čeština, a to právě k vyznačení přípon, předpon, koncovek, gramatických slov atd. V praxi jsme ale zatím neviděli žádného mluvčího znakované češtiny, který by prstovou abecedu takto důkladně užíval. I tuto oblast by bylo vhodné podrobit lingvistickému bádání.

Poslední poznámka vztahující se k používání prstové abecedy se týká pravopisu: Neslyšící mluvčí většinou problémy s pravopisem izolovaných slov nemají, ale mnozí tlumočníci bohužel ano. Je zřejmé, že tlumočník by měl mít dobrý všeobecný přehled, v rámci něhož by měl znát i **správné pravopisné podoby slov a vlastních jmen**, která převádí do prstové abecedy. Je škoda, že tato „drobnost“ bývá mnohými tlumočníky podceňována, a tak se v praxi můžeme setkat s N-E-CH-T-Y, s P-Y-R-O-H-Y, s V-I-V-O-L-E-N-Ý-M-I, ale také s B-É-T-O-V-E-N-E-M.⁴⁵

Vše ale tlumočník vědět nemůže. Problémy mohou nastat zejména u vlastních jmen osob, protože některá z nich mohou existovat ve více pravopisných podobách, které znějí stejně nebo velmi podobně (např. Kafková vs. Kavková, příp. Kapková a Katková). Stejně jako nestačí jméno, které máme převést do prstové abecedy, slyšet, nestačí ani vidět, jaký se pro něj používá znak (např. KÁMEN). Toho by si měl být vědom tlumočník i všichni účastníci komunikace. Pro ně to znamená, že u všech jmen, u kterých si nejsou jisti, že tlumočník zná jejich přesnou pravopisnou podobu, na správný pravopis upozorní. Slyšící účastníci komunikace tak mohou učinit např. tak, že svému neslyšícímu komunikačnímu partneru sdělí, že jejich jméno je Kafková s ef uprostřed. Neslyšící účastníci komunikace své jméno mohou vyhláskovat prstovou abecedou.

⁴⁵ Tato podoba by byla na místě jen tehdy, kdybychom na přání slyšícího mluvčího seznamovali neslyšícího klienta s mluvenou podobou skladatelova jména. Na tuto skutečnost by však neslyšící klient musel být slyšícím mluvčím náležitě upozorněn.

Pomocné artikulační znaky

Pomocné fonemické (náznakové) kódy – stejně jako prstová abeceda – převádějí mluvený jazyk do vizuálně-motorické podoby. Zatímco prstová abeceda je vázána na psanou podobu mluveného jazyka, pomocné fonemické kódy zdůrazňují vybrané aspekty v mluvené komunikaci.

Čím méně slyšíme, tím více se musíme při audio-orální komunikaci spoléhat na odezírání. I když bývá někdy odezírání nazýváno „čtení ze rtů“, jeví se analogie mezi čtením a odezíráním zcela lichou. Informace, které lze prostřednictvím odezírání získat, jsou totiž oproti informacím získatelným sluchem velice kusé, nekompletní a chudé. Právě proto bylo v historii vymyšleno mnoho umělých vizuálně-motorických systémů, které mají odezírání usnadnit tím, že doplní informace zrakem při běžném mluvení obtížně postřehnutelné nebo úplně neviditelné.

Patrně nejznámější a nejrozšířenější, ale u nás nepoužívaný, fonemický posunkový kód na světě doplňující zrakové vjemy z odezírání je systém **Cued Speech** vytvořený v šedesátých letech dvacátého století Američanem Orionem Cornettem. (srov. Hrubý, 1999, Krahulcová, 2002).

U nás velmi často jako podpora odezírání slouží jiný pomocný fonemický systém, primárně vyvinutý k podpoře výuky výslovnosti. Jedná se o tzv. **pomocné artikulační znaky**. Podle Krahulcové (2002) se u nás používají už od roku 1926, kdy byly zavedeny do výuky ve škole pro sluchově postižené v Praze-Radlicích. Odtud se postupně, i když nebyly zmíněny v žádných dobových učebních materiálech ani dokumentech (srov. Poul, 1987), rozšířily do některých škol pro sluchově postižené v celém tehdejší Československu a mnohde se ve výuce uplatňují dodnes (srov. Najmanová, 2004).

Pomocný artikulační znak, tj. určitá poloha, příp. pohyb ruky, je přiřazen každé české hlásce. Tento znak mluvčího upozorňuje na správnou **polohu mluvidel** (jazyka, tvaru úst), na specifika **výdechového proudu** (pocit tepla, chladu, nárazu, měkkého hlasového začátku), na chvění mluvidel při tvoření **znělých** souhlásek a podobně (Krahulcová, 2002).

Pomocné artikulační znaky jsou pravděpodobně mezi pedagogy a logopedy neslyšících dětí předávány výlučně při osobním kontaktu.⁴⁶ Proto není překvapující, že se v praxi můžeme setkat s dvěma i více variantami pro jednu hláskou. Na Obr. 190-230 jsou zobrazeny varianty pomocných artikulačních znaků, které znají naši neslyšící spolupracovníci, absolventi základních škol pro sluchově postižené v Praze-Holečkově ulici, v Plzni a v Hradci Králové.

⁴⁶ V naší odborné literatuře se o nich zmiňuje pouze Krahulcová (1996, 2002). Jí zobrazené pomocné artikulační znaky se do značné míry odlišují od pomocných artikulačních znaků, které zde zobrazujeme my.

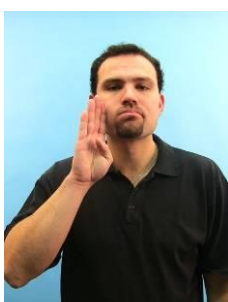

Obr. 190 Pomocný artikulační znak A

Ruka – ve tvar písmene *a* v jednoruční prstové abecedě – odhmatává vibrace na hrudníku.

Obr. 191 Pomocný artikulační znak A (druhá varianta)

Jedná se o tvar ruky písmene *a* v jednoruční prstové abecedě, změněna je jen orientace dlaně. O způsobu tvoření hlásky *a* tento pomocný artikulační znak neříká vůbec nic.

Obr. 192 Pomocný artikulační znak B

Ruka – ve tvar písmene *b* v jednoruční prstové abecedě – upozorňuje na nafouknuté tváře při vyslovování závěrové hlásky *b*.

Obr. 193 Pomocný artikulační znak C

Jedná se o tvar ruky písmene *c* v jednoruční prstové abecedě, změněna je jen orientace dlaně. O způsobu tvoření hlásky *c* tento pomocný artikulační znak neříká vůbec nic.

Obr. 194 Pomocný artikulační znak Č

Jedná se o tvar ruky písmene *č* v jednoruční prstové abecedě, změněna je jen orientace dlaně. O způsobu tvoření hlásky *č* tento pomocný artikulační znak neříká vůbec nic.

Obr. 195 Pomocný artikulační znak D

Malíková hrana ruky odhmatává vibrace a pohyb jazyka na straně krku.

Obr. 196 Pomocný artikulační znak D (druhá varianta)

Malíková hrana ruky odhmatává vibrace a pohyb jazyka na straně krku. Prudký pohyb směrem ke krku („seknutí do krku“) zároveň upozorňuje na to, že se jedná o závěrovou hlásku.

Obr. 197 Pomocný artikulační znak D (třetí varianta)

Horní strana prstů odhmatává vibrace a pohyb jazyka pod bradou.

Obr. 198 Pomocný artikulační znak E

Poloha a pohyb prstů ruky upozorňují na široké roztažení koutků úst („širokou pusou“) a malý čelistní úhel při artikulaci hlásky *e*.

Obr. 199 Pomocný artikulační znak E (druhá varianta)

Jedná se o tvar ruky písmene *e* v jednoruční prstové abecedě, změněno je jen místo provedení znaku. O způsobu tvoření hlásky *e* může tento pomocný artikulační znak napovídat pouze to, že se mluvčí má soustředit na tvar rtů.

Obr. 200 Pomocný artikulační znak F

Foukání proudu vzduchu – retozubní štěrbinou – do dlaně.

Obr. 201 Pomocný artikulační znak G

Ukazováková hrana odhmatává vibrace na hrtanu. Prudký pohyb směrem k hrtanu („seknutí do krku“) zároveň upozorňuje na to, že se jedná o závěrovou hlásku.

Obr. 202 Pomocný artikulační znak H

Jemný teplý výdechový proud směřuje do dlaně.

Obr. 203 Pomocný artikulační znak CH

Teplý výdechový proud – silnější než u hlásky *h* – směřuje do dlaně.

Obr. 204 Pomocný artikulační znak I

Špička malíčku odhmatává vibrace z boku krku – pod čelistní kostí, čímž naznačuje vyklenutí jazyka směrem nahoru. Zvuk je „tenký“.

Obr. 205 Pomocný artikulační znak J

Palec upozorňuje na vyklenutí zadní části jazyka k hornímu patru při artikulaci hlásky *j*. Zároveň odhmatává pod bradou vibrace.

Obr. 206 Pomocný artikulační znak J (pohled z boku)

Obr. 207 Pomocný artikulační znak K

Pohyb ukazováčku upozorňuje na vyklenutí hřbetu jazyka k přední části měkkého patra při artikulaci hlásky *k*. Zároveň upozorňuje na to, že se jedná o závěrovou hlásku (pohyb ukazováčku je prudký a „zaražený“).

Obr. 208 Pomocný artikulační znak L

Jedná se o tvar ruky písmene *l* v jednoruční prstové abecedě, změněno je jen místo provedení znaku. O způsobu tvoření hlásky *l* tento pomocný artikulační znak neříká vůbec nic.

Obr. 209 Pomocný artikulační znak L (druhá varianta)

Jedná se o tvar ruky písmene *l* v jednoruční prstové abecedě, změněno je jen místo provedení znaku. Pohyb ruky v zápěstí upozorňuje na pohyb špičky jazyka při artikulaci hlásky *l* svisle dolů (napnutý ukazováček symbolizuje jazyk).

Obr. 210 Pomocný artikulační znak M

Vnitřní strana prstů odhmatává vibrace z tváře.

Obr. 211 Pomocný artikulační znak M (druhá varianta)

Vnější strana prstů odhmatává vibrace z tváře.

Obr. 212 Pomocný artikulační znak N

Ukazováček a prostředníček ohmatávají vibrace z chřípí nosu. Tím signalizují, že *n* je hláska znělá s nosní rezonancí.

Obr. 213 Pomocný artikulační znak O

Umístění a tvar ruky – shodný s tvarem písmene *o* v jednoruční prstové abecedě – upozorňují na tvar rtů při artikulaci hlásky *o*.

Obr. 214 Pomocný artikulační znak P

Prudký náraz výdechového proudu směřující na vnitřní stranu prstů signalizuje, že hláska *p* je hláska závěrová.

Obr. 215 Pomocný artikulační znak P (druhá varianta)

Prudký náraz výdechového proudu směřující na vnitřní stranu prstů – ve tvaru písmene *p* v jednoruční prstové abecedě – signalizuje, že hláska *p* je hláska závěrová.

Obr. 216 Pomocný artikulační znak R

Pohyb prstů naznačuje vibrace špičky jazyka při artikulaci hlásky *r*. (Na fotografii je špatné místo provedení znaku. Správně mají prsty směřovat přímo na špičku jazyka, natažený ukazováček a prostředníček mají být ve vertikální předozadní rovině).

Obr. 217 Pomocný artikulační znak R (druhá varianta)

Pohyb prstů – ve tvaru písmene *r* v jednoruční prstové abecedě – naznačuje vibrace špičky jazyka při artikulaci hlásky *r*. (Na fotografii je špatné místo provedení znaku. Správně je pohyb prováděn přímo před ústy.)

Obr. 218 Pomocný artikulační znak Ř

Pohyb prstů naznačuje vibrace špičky jazyka při artikulaci hlásky *ř*. (Na fotografii je špatné místo provedení znaku. Správně mají prsty směřovat přímo na špičku jazyka, natažený ukazováček a prostředníček mají být ve vertikální předozadní rovině).

Obr. 219 Pomocný artikulační znak Ř (druhá varianta)

Pohyb prstů – ve tvaru písmene *ř* v jednoruční prstové abecedě – naznačuje vibrace špičky jazyka při artikulaci hlásky *ř*. (Na fotografii je špatné místo provedení znaku. Správně je pohyb prováděn přímo před ústy.)

Obr. 220 Pomocný artikulační znak S

Na vztyčený palec směřuje ostrý a studený výdechový proud, který při artikulaci hlásky *s* prochází štěrbinou mezi horními zuby a jazykem. Štěrbina je za řezáky, tj. „za palcem“.

Obr. 221 Pomocný artikulační znak Š

Tvar a umístění ruky jsou stejné jako u pomocného artikulačního znaku pro hlásku *s*. Pohyb signalizuje, že štěrbina je mnohem větší a rty tvoří „kroužek“. Výdechový proud je – ve srovnání s hláskou *s* – teplý a jemný.

Obr. 222 Pomocný artikulační znak T

Na ukazováček směřuje náraz výdechového proudu. Uzávěr mezi jazykem a horním patrem, kterým po otevření vzduch prochází, je za řezáky, tj. „za ukazováčkem“.

Obr. 223 Pomocný artikulační znak U

Umístění ruky – v tvaru písmene *u* v jednoruční prstové abecedě – upozorňuje, že u artikulace hlásky *u* je důležitý tvar rtů.

Obr. 224 Pomocný artikulační znak V

Umístění ruky – v tvaru písmene v v jednoruční prstové abecedě – upozorňuje, že místo artikulace hlásky v je na rtech a že v je hláska znělá (jsou cítit vibrace). Natažený ukazováček a prostředníček mohou přitlačit dolní ret k horním řezákům – a tím fixovat správné postavení artikulačních orgánů při výslovnosti hlásky v.

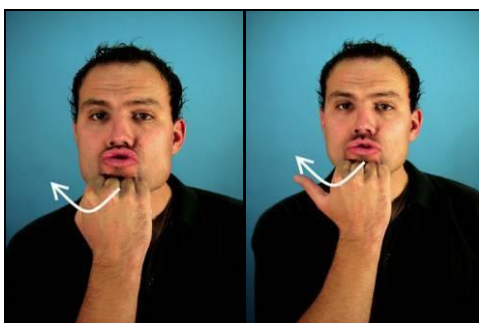

Obr. 225 Pomocný artikulační znak Z

Vnější strany prstů odhmatávají vibrace z dolní čelistní kosti (pod rty).

Obr. 226 Pomocný artikulační znak Z (druhá varianta)

Vnější strany prstů odhmatávají vibrace z dolní čelistní kosti (pod rty).

Obr. 227 Pomocný artikulační znak Ž

Vnější strany prstů odhmatávají vibrace z dolní čelistní kosti (pod rty). Pohyb pěsti naznačuje háček nad písmenem ž.

Obr. 228 Pomocný artikulační znak Ž (druhá varianta)

Vnější strany prstů odhmatávají vibrace z dolní čelistní kosti (pod rty). Pohyb pěsti naznačuje háček nad písmenem ž.

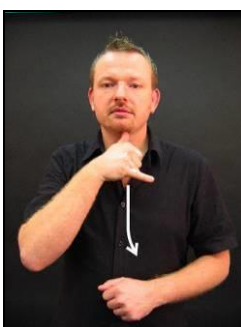
Vlastní produkce mluvené řeči za pomoci pomocných artikulačních znaků probíhá tak, že dítě mluví nahlas česky a zároveň si postavením ruky, příp. jejím pohybem pomáhá uvědomit, jak má tu kterou hlásku vyslovit. Častým opakováním takového způsobu vyjadřování u mnoha neslyšících dětí dochází k pevné reflexní vazbě mezi výslovností a postavením a pohyby rukou. Podobný jev, silný vztah mezi znaky prstové abecedy pro jednotlivá písmena a jejich výslovností, pozoroval Hrubý (1999, s. 71) u lidí, kteří byli vychováni tzv. daktylotickou metodou: „... většinou (si) vytvoří téměř neodstranitelný reflexní okruh –

nejsou schopni vyslovit slovo, aniž by při tom rukou nedaktylovali.“ Proto i u nás najdeme nejedno neslyšící dítě či teenagera, kteří nejsou schopni mluvit česky, aniž by si pomáhali rukou, často ukrytou v kapse.

Podle našich zkušeností znají pomocné artikulační znaky všichni dospělí absolventi základních škol pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu.⁴⁷ Jsou sice vázány na mluvenou češtinu, ale zároveň jsou recipientům s vadou sluchu smyslově velmi dobře přístupné. To je zřejmě důvod, proč je lidé s vadou sluchu někdy používají i k intrakulturní komunikaci. Dokonce uvažujeme o tom, že v českém znakovém jazyce možná existuje obdoba inicializovaných znaků (viz výše), v nichž funkci inicializátora plní pomocné artikulační znaky. Řadíme mezi ně např. znaky SVAL a JED (Obr. 229 a 230).

Obr. 229 SVAL

Obr. 230 JED

Shrnutí: Pomocné artikulační znaky jsou specifickou českou vizuálně-motorickou pomůckou sloužící primárně k výuce výslovnosti. Sekundárně je však možno využít je jako podporu odezírání. Tlumočníci pro neslyšící by je měli – alespoň na pasivní úrovni – znát, protože někteří neslyšící klienti je mohou v komunikaci aktivně používat.

Zajímavost 1: K výuce mluvení se v našich školách pro sluchově postižené a v pracovnách logopedů pro neslyšící kromě pomocných artikulačních znaků používá také jednoruční prstová abeceda (srov. Krahulcová, 2002). Logicky nemůže neslyšícím dětem napovědět, jak mají hlásky vyslovit, ale může je informovat o pořadí písmen ve slovu: „*Prstní řeč vede už v mateřské škole (...) k postupné analýze hláskové struktury slova*“ (Poul, 1987, s. 120).

⁴⁷ Po roce 1990 bylo označení všech tehdejších mateřských a základních škol pro neslyšící, pro žáky se zbytky sluchu a pro nedoslýchavé sjednoceno na označení školy pro sluchově postižené (srov. Hrubý, 1999).

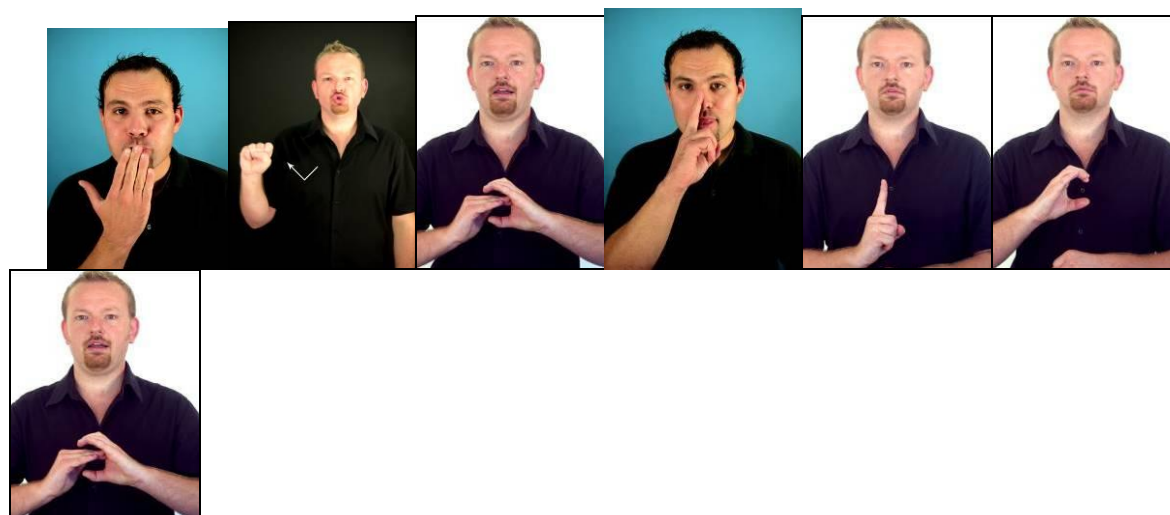
Možná zde můžeme hledat příčinu jevu, na který na základě analýzy několika hodin přírodovědy na prvním stupni základní školy pro sluchově postižené upozornila Najmanová (2004). Vyzpozovala, že učitelky ve svém projevu (i v rámci jednoho slova) často **kombinovaly jednoruční a dvouruční prstovou abecedu** a některé právě ještě **pomocné artikulační znaky** (viz Obr. 233-235). Při produkci prstové abecedy i pomocných artikulačních znaků učitelky vždy (hlasitě nebo bezhlasně) artikulovaly. Nemusíme jistě zdůrazňovat, že míchání těchto tří kódů je zcela nevhodné, což pro děti, které ještě nemají zcela osvojené správné komunikační návyky, platí dvojnásob.

Obr. 231 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově *jedle*: J pomocný artikulační znak, E pomocný artikulační znak, D jednoruční prstová abeceda, L prstová abeceda (tvar je stejný v jednoruční i dvouruční variantě, jiné může být místo artikulace), E pomocný artikulační znak (Najmanová, 2004)

Obr. 232 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově *modřín*: M dvouruční prstová abeceda, O dvouruční prstová abeceda, D jednoruční prstová abeceda, R dvouruční prstová abeceda, Í dvouruční prstová abeceda, N – pomocný artikulační znak (Najmanová, 2004)

Obr. 233 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově *pšenice*: P pomocný artikulační znak, Š jednoruční prstová abeceda, E dvouruční prstová abeceda, N pomocný artikulační znak, I dvouruční prstová abeceda, C dvouruční prstová abeceda, E dvouruční prstová abeceda (Najmanová, 2004)

Závěr

V naší odborné literatuře byla prstové abecedě dosud věnována jen minimální pozornost. Krátké pasáže o prstové abecedě sice můžeme najít v literatuře o výchově a vzdělávání dětí s vadou sluchu, ale prstová abeceda je zde nahlížena pouze jako doplněk či podpora mluvení a/nebo odezírání.

Prstové abecedě – jednoruční i dvouruční – jako plnohodnotné a integrální součásti vizuálně-motorické komunikace v českém znakovém jazyce se tato publikace věnuje jako první. Není proto divu, že spíše než s fakty seznamuje čtenáře s potenciálními okruhy otázek, na které by se mohly – a podle našeho přesvědčení měly – v budoucnosti zaměřit lingvistické výzkumy.

Použité a další doporučené zdroje⁴⁸

Beda Venerabilis [online]. Dostupný online na adrese: <http://de.wikipedia.org/wiki/Beda_Venerabilis>. Cit. 11. 10. 2006.

Bezva tejdén? Ne, bezva život [online]. Dostupný online na adrese: <<http://sisinka-zuza.blog.cz/0606>>. Cit. 23. 8. 2006.

CARMEL J.S. (1975)*: *International Hand Alphabet Charts*. Rockville: Carmel.

CARMEL J.S. (1982): *International Hand Alphabet Charts*. 2. vyd. Silver Spring, MD: National Association of the Deaf.

ČERNÝ, J., HOLEŠ, J. (2004): *Sémiotika*. Praha: Portál.

Česká prstová abeceda na jednu ruku / na dvě ruce (2003). Českomoravská jednota neslyšících, Unie neslyšících Brno. [pohlednice]

Česká prstová abeceda: Na jednu ruku, Na dvě ruce (2001). Českomoravská jednota neslyšících. [pohlednice]

Co znamená slovo Lorm [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/lorm.php>>. Cit. 23. 8. 2006.

Duha [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.kapka.info/showpage.php?name=novackovska>>. Cit. 23. 8. 2006.

ERIKSON, P. (1998): *The History of Deaf people. A Source Book*. Örebro: Daufr.

EVANS, L. (1982)*: *Total Communication. Structure and Strategy*. Washington, D.C.: Gallaudet College Press.

EVANS, L. (2001): *Totální komunikace. Struktura a strategie*. Hradec Králové: Pedagogické centrum.

Fingeralphabet Großbritannien [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

Fingeralphabet USA [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.michaelszczepanski.de/fausa.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

Fingeralphabete [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.michaelszczepanski.de/fastart.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

HRUBÝ, J. (1999): *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. 2. vyd. Praha: FRPSP.

HUDÁKOVÁ, A. (2004): *Synchronní a diachronní přehled prstových abeced u nás i v zahraničí*. [Přednáška v rámci Certifikačního vzdělávacího programu ČKTZJ]. Praha, 12. 6. 2004.

HUDÁKOVÁ, A. *Čeština ve vzdělávání dětí s vadou sluchu*. [disertační práce, nedokončeno].

⁴⁸ Ze zdrojů označených hvězdičkou* jsme čerpali zprostředkovaně.

HUMPHRIES, T., MACDOUGALL, F. (2000): „Chaining“ and Other Links: Making Connections between American Sign Language and English in Two Types of School Settings. *Visual Anthropology Review*, roč. 15, č. 2, s. 84-94.

KELLY, A. (1990): *Fingerspelling Use among the Deaf Senior Citizens of Baltimore*. [Paper read at New Ways of Analyzing Variation in English XIX]. Philadelphia: University of Pennsylvania.

KNAPPOVÁ, M. (2002): Asimilace (spodoba) [slovníkové heslo]. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002, s. 46-48.

KOLTUNENKOVÁ, I. (1989)*: Výučba řeči nepočujících dětí v systému národního vzdělávání v ZSSR. In MIKLA, A. *Orální řeč a vzdělávání nepočujících*. Bratislava: SPN, s. 123-127.

KRAHULCOVÁ, B. (2002): *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha: Karolinum.

KRAHULCOVÁ-ŽATKOVÁ, B. (1996): *Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Praha: Karolinum.

Kristina Kratochvílová [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.volny.cz/jck.kratochvil/index.html>>. Cit. 21. 8. 2006.

Kronika základky – Díl III. [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.thales.cz/alesek/zakladka/kronika/zakladka%20kronika%2003.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

KVAČKOVÁ, K. (2000): *Pracujeme s prstovou abecedou*. Praha: Scientia. [metodické zpracování J. Barešová, M. Šmídová; soubor 41 pracovních karet].

KVAČKOVÁ, K. (2000): *Pracujeme s prstovou abecedou*. Praha: Scientia. [metodické zpracování J. Barešová, M. Šmídová; soubor 41 pracovních karet].

LANG, M. (2000a): *Česká prstová abeceda*. Praha: Scientia. [oboustranná tabulka velikosti A4 s jednotlivými písmeny české prstové abecedy].

LANG, M. (2000b): *Učíme se prstovou abecedu*. Praha: Scientia. [metodické zpracování J. Barešová, M. Šmídová; soubor 7 volných listů určených k rozstříhání].

LAUERMANN, L. (1986-87): Význam a možnosti znakové řeči neslyšících. *Otázky defektologie*, roč. 29, č. 2, s. 73-84.

Lormova abeceda – česká verze [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/abeceda.php>>. Cit. 23. 8. 2006.

MAJER, J. (2004): *Alosaurus v metru* [online]. Dostupný online na adrese: <<http://knihovna.adam.cz/archiv2/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=1880>>. Cit. 21. 8. 2006.

MALÁ, J. (2002): *Komunikace* [online]. Dostupný online na adrese: <<http://referaty.ireferaty.cz/304/1236/Komunikace>>. Cit. 21. 8. 2006.

MILÉŘ, J.: *Animace ruky v OpenGL* [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.tensor.cz/milerj/viz/implementace.html>>. Cit. 21. 8. 2006.

MILES, D. (1988): *British Sign Language. A Beginner's Guide*. London: BBC Books.

NAJMANOVÁ, M. (2004): *Variabilita komunikačních strategií učitelů v ZŠ pro SP, které se hlásí k filozofii totální komunikace*. [Bakalářská práce] Praha: ÚČJTK FF UK.

Neuseeland [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.michaelszczepanski.de/neuseeland.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

Norsk enhåndalfabet [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.acm.no/materiell/handalfabet/1hands.html>>. Cit. 26. 8. 2006.

Norsk tohåndalfabet [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.acm.no/materiell/handalfabet/2hands.html>>. Cit. 26. 8. 2006.

Odkazy na prstové abecedy ve světě [online]. Dostupný online na adrese: <<http://ruce.cz/articles.php?id=3&page=2>>. Cit. 21. 8. 2006.

PADDEN, C.A., GUNSAULS, D.C. (2003): *How the Alphabet Came to be Used in a Sign Language*. Sign Language Studies. Washington, D.C. Fall 2003. Vol. 4, Iss. 1, pg. 10-33. [online]. Dostupný online na adrese: <http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&res_dat=xri:pqd&rtf_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:journal&genre=article&rtf>. Cit. 10. 5. 2004.

Perličky 2001/2002 [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.inex.cz/interact/archiv/perly2002.htm>>. Cit. 21. 8. 2006.

PLANN, S. (1997)*: *A Silent Minority: Deaf Education in Spain, 1550 – 1835*. Berkeley: University of California Press.

Podzimní prázdniny v Českém ráji. Sobota 29. 10. by Pitris [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.brezoleum.net/kroniky-2006/cesky-raj.htm>>. Cit. 23. 8. 2006.

POTMĚŠIL, M. (1992): *Prstová abeceda*. Praha: FRPSP.

POUL, J. (1987): *Výchova a vzdělávání na školách pro neslyšících*. In SOVÁK, M. a kol. *Logopedie: Metodika a didaktika*. 2. upr. vyd. Praha: SPN, s. 94-141.

Prstová abeceda. (2006) [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.plichtice.cz/view.php?cisloclanku=2006020901>>. Cit. 23. 8. 2006.

Prstová abeceda. Plichtice [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.plichtice.cz/view.php?cisloclanku=2006020901>>. Cit. 21. 8. 2006.

Some Sign Language Alphabets from all over the world [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.deafblind.com/worldsig.html>>. Cit. 23. 8. 2006.

STRAUSSOVÁ, R. (1999): *Prstová abeceda – samolepky*. Praha: Septima.

Th 4 ever [online]. Dostupný online na adrese: <<http://th-woooow.blog.cz/0605/4-na-6-to-je-blbost-ne-i>>. Cit. 22. 8. 2006.

Turistický oddíl DDM Hrádek Třebíč Pecháček [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.oskadet.cz/pechacek/bobrici.php3>>. Cit. 23. 8. 2006.

Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a změně dalších zákonů [online]. Dostupný online na adrese: <<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb98155&cd=76&typ=r>>. Cit. 29. 8. 2006.

Английская [online]. Dostupný online na adrese:
<<http://ruce.cz/articles.php?id=3&page=2>>. Cit. 21. 8. 2006.

Дактильная (ручная) азбука глухих [online]. Dostupný online na adrese:
<<http://www.deafnet.ru/dn/abc.phtml>>. Cit. 23. 8. 2006.

Международная [online]. Dostupný online na adrese:
<<http://www.deafnet.ru/dn/index.phtml?c=65>>. Cit. 24. 8. 2006.

Seznam obrázků

Obr. 1 „Psaní“ prostřednictvím vyobrazení tvarů ruky pro jednotlivá písmena ve francouzštině – 1834 (Erikson, 1998, s. 71).....	11
Obr. 2 Zobrazení písmena A ve filipínské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 65)	12
Obr. 3 Zobrazení písmena A v japonské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 47).....	13
Obr. 4 Zobrazení písmena A v polské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 61).....	13
Obr. 5 Zobrazení písmena A v paraguayské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 57)	13
Obr. 6 Zobrazení písmena A v Bonetově španělské jednoruční prstové abecedě z roku 1620 (Carmel, 1982, s. XIII)	13
Obr. 7 Zobrazení písmena A v rumunské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 67)	13
Obr. 8 Zobrazení písmena A v irské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 41)	14
Obr. 9 Zobrazení písmena A v argentinské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 1).....	14
Obr. 10 Zobrazení písmena A v nizozemské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 53)	14
Obr. 11 Zobrazení písmena A ve východoněmecké jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 25)	14
Obr. 12 Zobrazení písmena A v dánské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 13).....	15
Obr. 13 Zobrazení tvarů rukou pro jednotlivé číslice používané starými Římany, jak je publikoval Beda Ctihodný ve spisu <i>De Computo vel Loquela Digitorum</i> (Erikson, 1998, s. 20)	16
Obr. 14 První z pěti tabulek s jednoruční prstovou abecedou z knihy <i>Thesaurus Artificiosae Memoriam</i> , jejímž autorem je Cosmas Rosselius – dřevorezba, 1579 (Erikson, 1998, s. 25).....	17
Obr. 15 Juan Pablo Bonet: Abecedario Demonstrativo z knihy <i>Reducción de las Letras, y Ate Para Enseñar a Hablar los Mudos</i> – mědirytina, 1620 (Erikson, 1998, s. 29).....	18
Obr. 16 John Bulwer: Prstová abeceda z knihy <i>Chirologia</i> , 1644 (Erikson, 1998, s. 37).....	18
Obr. 17 John Wallis: Prstová abeceda z knihy <i>Didascalocophus or the Deaf and Dumb mans Tutor</i> , 1652 (Erikson, 1998, s. 40).....	19
Obr. 18 George Dalgarno: Prstová abeceda – dřevorez, 1680 (Erikson, 1998, s. 38).....	20
Obr. 19 Česká verze Lormovy abecedy, 1993 (http://www.lorm.cz/cs/hluchoslepi/abeceda.php ; cit. 23. 8. 2006)	20
Obr. 20 Prstová abeceda ze spisu <i>Digitus Lingua</i> , 1698 (http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm ; cit. 21. 8. 2006).....	21
Obr. 21 Abbé de l'Épée: Prstová abeceda, poslední třetina osmnáctého století (Potměšil, 1992, s. 6).....	22
Obr. 22 První škola pro neslyšící v USA: Prstová abeceda, první polovina devatenáctého století (http://www.michaelszczepanski.de/fausa.htm ; cit. 21. 8. 2006).....	23
Obr. 23 Mezinárodní prstová abeceda (http://www.deafnet.ru/dn/index.phtml?c=65 ; cit. 24. 8. 2006)	24
Obr. 24 Zobrazení písmena A v madridské a barcelonské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 71).....	24
Obr. 25 Zobrazení písmena A v čínské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 59).....	24
Obr. 26 Zobrazení písmena A ve francouzské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 21)	25
Obr. 27 Zobrazení písmena A v schleswigské jednoruční prstové abecedě z roku 1927 (Carmel, 1982, s. 104) .	25

Obr. 28 Zobrazení písmena A v portugalské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 63)	25
Obr. 29 Zobrazení písmena A v švédské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 73)	25
Obr. 30 Zobrazení písmena A ve staré finské jednoruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 18)	26
Obr. 31 Zobrazení písmena A v švédské a finské jednoruční prstové abecedě z roku 1946 (Carmel, 1982, s. 72)	26
Obr. 32 Současná britská prstová abeceda (http://www.michaelszczepanski.de/fagb.htm ; cit. 21. 8. 2006)	27
Obr. 33 Zobrazení písmena A v britské dvouruční prstové abecedě ze spisu <i>Digit Lingua</i> z roku 1698 (Carmel, 1982, s. 26, fotografie není bohužel přesná – palec levé ruky má být postaven rovnoběžně s levou dlaní, srov. Obr. 33 a 20)	27
Obr. 34 Zobrazení písmena A v britské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 27)	27
Obr. 35 Zobrazení písmena A v australské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 3)	28
Obr. 36 Zobrazení písmena A v indonéské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 37)	28
Obr. 37 Zobrazení písmena A v indické dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 34)	28
Obr. 38 Zobrazení písmena A v norské dvouruční prstové abecedě (Carmel, 1982, s. 99)	29
Obr. 39 Zobrazení písmena A v norské dvouruční prstové abecedě (http://www.acm.no/materiell/handalfabet/2hands.html ; cit. 26. 8. 2006)	29
Obr. 40 Česká dvouruční prstová abeceda: A	30
Obr. 41 Česká dvouruční prstová abeceda: Á	31
Obr. 42 Česká dvouruční prstová abeceda: Á (druhá varianta)	31
Obr. 43 Česká dvouruční prstová abeceda: B	31
Obr. 44 Česká dvouruční prstová abeceda: B (druhá varianta)	31
Obr. 45 Česká dvouruční prstová abeceda: C	31
Obr. 46 Česká dvouruční prstová abeceda: C (druhá varianta)	31
Obr. 47 Česká dvouruční prstová abeceda: Č	31
Obr. 48 Česká dvouruční prstová abeceda: Č (druhá varianta)	31
Obr. 49 Česká dvouruční prstová abeceda: D	32
Obr. 50 Česká dvouruční prstová abeceda: Ď	32
Obr. 51 Česká dvouruční prstová abeceda: Ď (druhá varianta)	32
Obr. 52 Česká dvouruční prstová abeceda: E	32
Obr. 53 Česká dvouruční prstová abeceda: E (druhá varianta)	32
Obr. 54 Česká dvouruční prstová abeceda: É	32
Obr. 55 Česká dvouruční prstová abeceda: É (druhá varianta)	32
Obr. 56 Česká dvouruční prstová abeceda: Ě	33
Obr. 57 Česká dvouruční prstová abeceda: Ě (druhá varianta)	33
Obr. 58 Česká dvouruční prstová abeceda: F	33
Obr. 59 Česká dvouruční prstová abeceda: F (druhá varianta)	33

Obr. 60 Česká dvouruční prstová abeceda: F (třetí varianta).....	33
Obr. 61 Česká dvouruční prstová abeceda: G	33
Obr. 62 Česká dvouruční prstová abeceda: G (druhá varianta).....	33
Obr. 63 Česká dvouruční prstová abeceda: H	33
Obr. 64 Česká dvouruční prstová abeceda: CH	34
Obr. 65 Česká dvouruční prstová abeceda: I.....	34
Obr. 66 Česká dvouruční prstová abeceda: I (druhá varianta)	34
Obr. 67 Česká dvouruční prstová abeceda: Í.....	34
Obr. 68 Česká dvouruční prstová abeceda: Í (druhá varianta)	34
Obr. 69 Česká dvouruční prstová abeceda: J	34
Obr. 70 Česká dvouruční prstová abeceda: J (druhá varianta) MW vložit.....	34
Obr. 71 Česká dvouruční prstová abeceda: K	35
Obr. 72 Česká dvouruční prstová abeceda: L.....	35
Obr. 73 Česká dvouruční prstová abeceda: M	35
Obr. 74 Česká dvouruční prstová abeceda: M (druhá varianta).....	35
Obr. 75 Česká dvouruční prstová abeceda: N	35
Obr. 76 Česká dvouruční prstová abeceda: Ň	36
Obr. 77 Česká dvouruční prstová abeceda: Ň (druhá varianta).....	36
Obr. 78 Česká dvouruční prstová abeceda: O	36
Obr. 79 Česká dvouruční prstová abeceda: O (druhá varianta).....	36
Obr. 80 Česká dvouruční prstová abeceda: Ó	36
Obr. 81 Česká dvouruční prstová abeceda: Ó (druhá varianta).....	36
Obr. 82 Česká dvouruční prstová abeceda: P.....	36
Obr. 83 Česká dvouruční prstová abeceda: Q.....	37
Obr. 84 Česká dvouruční prstová abeceda: Q (druhá varianta).....	37
Obr. 85 Česká dvouruční prstová abeceda: R	37
Obr. 86 Česká dvouruční prstová abeceda: Ř	37
Obr. 87 Česká dvouruční prstová abeceda: Ř (druhá varianta).....	37
Obr. 88 Česká dvouruční prstová abeceda: S.....	38
Obr. 89 Česká dvouruční prstová abeceda: S (druhá varianta)	38
Obr. 90 Česká dvouruční prstová abeceda: S (třetí varianta).....	38
Obr. 91 Česká dvouruční prstová abeceda: S (čtvrtá varianta)	38
Obr. 92 Česká dvouruční prstová abeceda: S (pátá varianta).....	38
Obr. 93 Česká dvouruční prstová abeceda: Š.....	38
Obr. 94 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (druhá varianta)	38

Obr. 95 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (třetí varianta)	38
Obr. 96 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (čtvrtá varianta)	38
Obr. 97 Česká dvouruční prstová abeceda: Š (pátá varianta).....	38
Obr. 98 Česká dvouruční prstová abeceda: T.....	39
Obr. 99 Česká dvouruční prstová abeceda: T (druhá varianta)	39
Obr. 100 Česká dvouruční prstová abeceda: Ť.....	39
Obr. 101 Česká dvouruční prstová abeceda: Ť (druhá varianta)	39
Obr. 102 Česká dvouruční prstová abeceda: U	39
Obr. 103 Česká dvouruční prstová abeceda: Ú	39
Obr. 104 Česká dvouruční prstová abeceda: Ú (druhá varianta).....	39
Obr. 105 Česká dvouruční prstová abeceda: Ů	40
Obr. 106 Česká dvouruční prstová abeceda: Ů (druhá varianta).....	40
Obr. 107 Česká dvouruční prstová abeceda: V	40
Obr. 108 Česká dvouruční prstová abeceda: W	40
Obr. 109 Česká dvouruční prstová abeceda: W (druhá varianta).....	40
Obr. 110 Česká dvouruční prstová abeceda: X	40
Obr. 111 Česká dvouruční prstová abeceda: Y	41
Obr. 112 Česká dvouruční prstová abeceda: Y (druhá varianta).....	41
Obr. 113 Česká dvouruční prstová abeceda: Ý	41
Obr. 114 Česká dvouruční prstová abeceda: Ý (druhá varianta).....	41
Obr. 115 Česká dvouruční prstová abeceda: Z.....	41
Obr. 116 Česká dvouruční prstová abeceda: Ž.....	41
Obr. 117 Česká dvouruční prstová abeceda: Ž (druhá varianta)	41
Obr. 118 Česká jednoruční prstová abeceda (Lang, 2000a).....	43
Obr. 119 Česká jednoruční prstová abeceda: a	43
Obr. 120 Česká jednoruční prstová abeceda: á	44
Obr. 121 Česká jednoruční prstová abeceda: b	44
Obr. 122 Česká jednoruční prstová abeceda: c	44
Obr. 123 Česká jednoruční prstová abeceda: č	44
Obr. 124 Česká jednoruční prstová abeceda: d	45
Obr. 125 Česká jednoruční prstová abeceda: d'.....	45
Obr. 126 Česká jednoruční prstová abeceda: e	45
Obr. 127 Česká jednoruční prstová abeceda: é	45
Obr. 128 Česká jednoruční prstová abeceda: ě	46
Obr. 129 Česká jednoruční prstová abeceda: f.....	46

Obr. 130 Česká jednoruční prstová abeceda: g	46
Obr. 131 Česká jednoruční prstová abeceda: g (druhá varianta).....	46
Obr. 132 Česká jednoruční prstová abeceda: h	46
Obr. 133 Česká jednoruční prstová abeceda: ch	47
Obr. 134 Česká jednoruční prstová abeceda: ch (druhá varianta).....	47
Obr. 135 Česká jednoruční prstová abeceda: i	47
Obr. 136 Česká jednoruční prstová abeceda: í.....	47
Obr. 137 Česká jednoruční prstová abeceda: j	47
Obr. 138 Česká jednoruční prstová abeceda: k	48
Obr. 139 Česká jednoruční prstová abeceda: k (druhá varianta, pohled z boku)	48
Obr. 140 Česká jednoruční prstová abeceda: k (třetí varianta, pohled z boku).....	48
Obr. 141 Česká jednoruční prstová abeceda: k (čtvrtá varianta).....	48
Obr. 142 Česká jednoruční prstová abeceda: k (pátá varianta)	48
Obr. 143 Česká jednoruční prstová abeceda: l.....	48
Obr. 144 Česká jednoruční prstová abeceda: m	48
Obr. 145 Česká jednoruční prstová abeceda: n	49
Obr. 146 Česká jednoruční prstová abeceda: o	49
Obr. 147 Česká jednoruční prstová abeceda: ó	49
Obr. 148 Česká jednoruční prstová abeceda: p	49
Obr. 149 Česká jednoruční prstová abeceda: p (pohled zezadu).....	49
Obr. 150 Česká jednoruční prstová abeceda: q	50
Obr. 151 Česká jednoruční prstová abeceda: q (druhá varianta).....	50
Obr. 152 Česká jednoruční prstová abeceda: r.....	50
Obr. 153 Česká jednoruční prstová abeceda: ř.....	50
Obr. 154 Česká jednoruční prstová abeceda: ř (druhá varianta)	50
Obr. 155 Česká jednoruční prstová abeceda: s.....	50
Obr. 156 Česká jednoruční prstová abeceda: š.....	51
Obr. 157 Česká jednoruční prstová abeceda: t.....	51
Obr. 158 Česká jednoruční prstová abeceda: ť	51
Obr. 159 Česká jednoruční prstová abeceda: u	51
Obr. 160 Česká jednoruční prstová abeceda: ú	52
Obr. 161 Česká jednoruční prstová abeceda: ů	52
Obr. 162 Česká jednoruční prstová abeceda: v	52
Obr. 163 Česká jednoruční prstová abeceda: w	52
Obr. 164 Česká jednoruční prstová abeceda: x	53

Obr. 165 Česká jednoruční prstová abeceda: y	53
Obr. 166 Česká jednoruční prstová abeceda: ý	53
Obr. 167 Česká jednoruční prstová abeceda: z	53
Obr. 168 Česká jednoruční prstová abeceda: z (pohled zezadu)	53
Obr. 169 Česká jednoruční prstová abeceda: ž	54
Obr. 170 Česká prstová abeceda na jednu ruku / na dvě ruce – pohlednice (Českomoravská jednota neslyšících, Unie neslyšících Brno, 2003)	54
Obr. 171 Česká prstová abeceda: Na jednu ruku, Na dvě ruce – pohlednice (Českomoravská jednota neslyšících, 2001)	55
Obr. 172 WC (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena W a C)	60
Obr. 173 I LOVE YOU (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena I, L a Y)	60
Obr. 174 RIO DE JANEIRO (ve znaku jsou souběžně a specifickým způsobem artikulovány znaky jednoruční prstové abecedy pro písmena R, D a J)	61
Obr. 175 OCET (v průběhu provedení znaku se paže nehýbe, pohyb vychází ze zápěstí)	61
Obr. 176 OCTAVIA	61
Obr. 177 VLTAVA	62
Obr. 178 REKORD	62
Obr. 179 KAKAO	62
Obr. 180 KVASNICE	62
Obr. 181 DŽUS	62
Obr. 182 KURVA (Na fotografii je špatně zachyceno postavení ruky. Natažené prsty mají být ve vertikální předozadní rovině.)	63
Obr. 183 PARDUBICE	63
Obr. 184 PARDUBICE (pohled zboku, konec znaku)	63
Obr. 185 JOGURT	63
Obr. 186 KOMUNIKACE (ruce mají tvar písmene c v americké jednoruční prstové abecedě; pohyb probíhá ve vodorovné rovině)	63
Obr. 187 KOMUNIKACE (pohyb probíhá ve vodorovné rovině)	64
Obr. 188 BAR (tvar ruky má tvar písmene r v české jednoruční prstové abecedě)	64
Obr. 189 ČOKOLÁDA (tvar ruky má tvar písmene k v české jednoruční prstové abecedě)	64
Obr. 190 Pomocný artikulační znak A	70
Obr. 191 Pomocný artikulační znak A (druhá varianta)	70
Obr. 192 Pomocný artikulační znak B	70
Obr. 193 Pomocný artikulační znak C	70
Obr. 194 Pomocný artikulační znak Č	70

Obr. 195 Pomocný artikulační znak D	71
Obr. 196 Pomocný artikulační znak D (druhá varianta).....	71
Obr. 197 Pomocný artikulační znak D (třetí varianta)	71
Obr. 198 Pomocný artikulační znak E	71
Obr. 199 Pomocný artikulační znak E (druhá varianta)	71
Obr. 200 Pomocný artikulační znak F.....	71
Obr. 201 Pomocný artikulační znak G	72
Obr. 202 Pomocný artikulační znak H	72
Obr. 203 Pomocný artikulační znak CH	72
Obr. 204 Pomocný artikulační znak I.....	72
Obr. 205 Pomocný artikulační znak J	73
Obr. 206 Pomocný artikulační znak J (pohled z boku)	73
Obr. 207 Pomocný artikulační znak K.....	73
Obr. 208 Pomocný artikulační znak L	73
Obr. 209 Pomocný artikulační znak L (druhá varianta)	73
Obr. 210 Pomocný artikulační znak M	74
Obr. 211 Pomocný artikulační znak M (druhá varianta).....	74
Obr. 212 Pomocný artikulační znak N	74
Obr. 213 Pomocný artikulační znak O.....	74
Obr. 214 Pomocný artikulační znak P.....	75
Obr. 215 Pomocný artikulační znak P (druhá varianta)	75
Obr. 216 Pomocný artikulační znak R	75
Obr. 217 Pomocný artikulační znak R (druhá varianta).....	75
Obr. 218 Pomocný artikulační znak Ř	75
Obr. 219 Pomocný artikulační znak Ř (druhá varianta).....	75
Obr. 220 Pomocný artikulační znak S.....	76
Obr. 221 Pomocný artikulační znak Š.....	76
Obr. 222 Pomocný artikulační znak T	76
Obr. 223 Pomocný artikulační znak U	76
Obr. 224 Pomocný artikulační znak V	77
Obr. 225 Pomocný artikulační znak Z	77
Obr. 226 Pomocný artikulační znak Z (druhá varianta)	77
Obr. 227 Pomocný artikulační znak Ž	77
Obr. 228 Pomocný artikulační znak Ž (druhá varianta)	77
Obr. 229 SVAL.....	78

Obr. 230 JED	78
Obr. 231 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově <i>jedle</i> : J pomocný artikulační znak, E pomocný artikulační znak, D jednoruční prstová abeceda, L prstová abeceda (tvar je stejný v jednoruční i dvouruční variantě, jiné může být místo artikulace), E pomocný artikulační znak (Najmanová, 2004).....	79
Obr. 232 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově <i>modřín</i> : M dvouruční prstová abeceda, O dvouruční prstová abeceda, D jednoruční prstová abeceda, Ř dvouruční prstová abeceda, Í dvouruční prstová abeceda, N – pomocný artikulační znak (Najmanová, 2004).....	79
Obr. 233 Kombinace pomocných artikulačních znaků, jednoruční a dvouruční prstové abecedy ve slově <i>pšenice</i> : P pomocný artikulační znak, Š jednoruční prstová abeceda, E dvouruční prstová abeceda, N pomocný artikulační znak, I dvouruční prstová abeceda, C dvouruční prstová abeceda, E dvouruční prstová abeceda (Najmanová, 2004).....	79